

www.
www.
www.
www.

Ghaemiyeh

.com
.org
.net
.ir

۹

لطف

استاد امیر رضوان
جذب توجه و مهارت

سید ابراهیم موسوی نیز

حزم تر و زرد ها

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

رهنما ۶۶ (حرم در واژه ها)

نویسنده:

ابراهیم موسوی پناه

ناشر چاپی:

انتشارات آستان قدس رضوی - به نشر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۹	رهنما ۶۶ (حرم در واژه ها)
۹	مشخصات کتاب
۹	اشاره
۱۳	حرم در واژه ها
۱۳	واژه شناسی حرم مطهر امام رضا علیه السلام
۱۴	درآمد
۱۴	آرامگاه
۱۴	آستان
۱۵	آستان بوسی
۱۶	آستان قدس رضوی
۱۶	ازاره
۱۶	ارض اقدس
۱۷	اسلامی
۱۹	انوار یاران
۲۰	ایوان
۲۱	ایوان مقصوره
۲۱	بست
۲۱	تعريف
۲۲	بست بالاخیابان (بست علیا)
۲۲	بست پایین خیابان (بست سفلی)
۲۲	بعده
۲۲	تالار تشریفات
۲۲	تذهیب

۲۴	تولیت
۲۵	جار
۲۶	حِرم
۲۷	خادم باشی
۲۸	خادم افتخاری
۲۹	خادم تشریفی
۳۰	خزانه
۳۱	حُفاظ
۳۲	خاتم کاری
۳۳	خادم
۳۴	خَتایی (خطایی)
۳۵	خطبه
۳۶	دارالتولیه
۳۷	دربان
۳۸	دربان باشی
۳۹	راهنمای زائر
۴۰	رواق
۴۱	روضه
۴۲	روضه رضویه
۴۳	روضه مقدسه (روضه منوره)
۴۴	زیارت
۴۵	ساعت آفتابی
۴۶	سرداب
۴۷	سقاخانه
۴۸	سنگاب

شمسه

صحن

صفه

صندوق

ضریح

عنبرسوز (عودسوز)

فراشان

فراش باشی

قبه

قلم زنی (هنر کردن نقوش بر اشیای فلزی)

قیدیل

قوس

کاشی معرق

کاشی هفت رنگ (کاشی خشتی)

کتیبه

کرنا

کشیک

کشیک خانه

کفشداران

گرمه (گرمه سازی)

گلدسته

گبید

لوستر

متولی

محراب

۵۵	مَدْفَن
۵۵	مَرْضَع
۵۶	مَزَار
۵۶	مَسْجِد
۵۸	مَشْهَد
۵۸	مَضْجَع
۵۸	مَقَام
۵۹	مَقْبَرَة
۵۹	مَقْرَس
۶۰	مُقْتَر
۶۰	مَفْصُورَة
۶۲	مَنَارَة
۶۴	مَنْتَبَتْ كَارِي
۶۵	مَوْزَه
۶۶	نَاظِم
۶۶	نَفَارَه
۶۶	نَفَارَه خَانَه
۶۷	هَشْتَى
۶۷	يَسَاوِل
۶۸	پَاورْقِى
۷۸	كَتَابَنَامَه
۸۰	ضَمَائِم
۱۲۴	دَرِبَارَه مَرْكَز

رهنما ۶۶ (حرم در واژه ها)

مشخصات کتاب

سرشناسه : موسوی پناه، سیدابراهیم، ۱۳۵۸-

عنوان و نام پدیدآور : حرم در واژه ها: واژه شناسی حرم مطهر امام رضا(ع) / نویسنده سیدابراهیم موسوی پناه؛ [به سفارش] آستان قدس رضوی، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

مشخصات نشر : مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۶۰ ص.

فروست : رهنما؛ ۶۶.

شابک : ۹۷۸-۰-۶۰۰-۶۵۴۳-۵

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه .

موضوع : زیارتگاه های اسلامی — اصطلاح ها و تعبیرها

شناسه افزوده : آستان قدس رضوی. معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

شناسه افزوده : موسسه انتشاراتی قدس رضوی

رده بندی کنگره : BP۲۶۲/۴ ح۸۴ ۱۳۹۱

رده بندی دیوبی : ۷۶/۷۶

شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۲۷۵۳۰

حرم در واژه ها

واژه شناسی حرم مطهر امام رضا

ص: ۱

اشاره

حِرم در واژه‌ها

واژه‌شناسی حرم مطهر امام رضا علیه السلام

درآمد

آستان، ایوان، بست، خادم، بُقّعه، رَوضه، رِواق، صحن و ده‌ها اصطلاح دیگر از جمله واژه‌هایی است که زائر در حرم رضوی با آن مواجه است که در بسیاری از مواقع معنای آن را نمی‌داند.

این نوشتار برآن است که ضمن تعریف لفظی و اصطلاحی این واژگان، نظری به فلسفه نام‌گذاری آن‌ها داشته باشد.

ص: ۵

این واژه با واژه هایی چون موطن، مسکن، جایگاه، قبر، مرقد، مدفن،^(۱) بُقעה، حرم، روضه، مزار، مشهد، مقبره، مضجع و تربت، از نظر لغوی اندکی تفاوت دارد؛ اما در اصطلاح با آنان هم معناست. آرامگاه مکانی است که پیکر پاک امام یا امامزاده یا بزرگی در آنجا دفن شده باشد.

آستان

در لغت به معنی قسمت پیشین اتاق متصل به در، در گاه،^(۲) ساحت، کفش کن، عتبه، آستانه^(۳) است. در اماکن مقدسه و نیز حرم مطهر امام رضا به اولین و نزدیک ترین ورودی به سمت ضریح مطهر آستان یا آستانه یا عتبه می گویند.

مفهوم باطنی در گاه، برخاسته از نقش آن به عنوان معبر میان بیرون (پلشت) و درون (قدسی) است. در گاه در آن واحد هم نماد جدایی و هم امکان همبستگی است و وحدت و آشتی.

ص: ۶

- ۱- فرهنگ فارسی دهخدا.
- ۲- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۳- فرهنگ فارسی دهخدا.

این امکان همبستگی، وقتی واقعی می شود که آن که بر آستانه در وارد شده است، پیذیرند و به درون بزنند؛ اما نماد دوری و جدایی خواهد بود، اگر او بر آستانه بماند و کسی او را نپذیرد.[\(۱\)](#)

آستان بوسی

اصطلاحی است در زبان ادب و احترام، مترادف تشریف و به خدمت رسیدن؛ یعنی نزد بزرگی رفتن.[\(۲\)](#)

آستانه بوسی و به عبارتی بوسیدن عتبه و درگاه ورودی به سمت ضریح و مرقد مطهر ائمه از مستحبات و آداب زیارت است. البته نباید فراموش کرد که برخی زائران محترم، علاوه بر بوسیدن عتبه، پیشانی می گذارند و سجده می کنند. این عمل برای دشمنان و مغرضان به شیعیان، مایه خُرده گیری و دسیسه است و افترا می بندند که شیعیان بت پرست و مشرک اند.

ص: ۷

۱-۴. فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۲۰۴.

۲-۵. فرهنگ فارسی دهخدا.

در لغت به معنی بارگاه پاک و مطهر امام رضا است؛ ولی در اصطلاح و به طور عموم به مجموعه حرم مطهر و دستگاه ها و نهاد ها و ادارات فرهنگی، صنعتی، کشاورزی، درمانی و... می گویند که منتب به حضرت رضا است.

ازاره

آن قسمت از دیوار اطلاق یا ایوان که از کف طاقچه تا روی زمین است، **ازاره** نام دارد.^(۱) تعریف دیگر آن این است: بخش زیرین دیوار در داخل و خارج ساختمان که برای تزئین و استحکام، پوششی از سنگ یا کاشی دارد.^(۲)

ارض اقدس

در اصل به معنی زمین پاک است و در اصطلاح، به مناسبت وقوع مرقد مطهر حضرت رضا در شهر مشهد و خراسان، احتراماً به این سرزمین ارض اقدس می گویند.^(۳)

ص: ۸

-
- ۱. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۲. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
 - ۳. راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

اسلامی نوعی ترکیب نقش گُل و بُته پیچ درپیچ است.^(۱) این طرح از طرح های اساسی و قراردادی هنر های تزئینی ایرانی است و مرکب از پیچ و خم های متعدد که انواع مختلف آن، با شباهت به عناصر طبیعت مشخص می شود.^(۲)

چون در دین اسلام، ساختن تصویر انسان و حیوان منع شده بود، در ایران بعد از اسلام، کار ساختن طرح های تزئینی دور از طبیعت به تدریج رونق گرفت. سرچشمۀ این طرح ها آشکال طبیعی بود؛ اما با گذشت زمان، جنبه انتزاعی «گُل و بوته سازی ایرانی» بیشتر شد و خاصیت تزئینی آن فرونی یافت. تشخیص شباهتی که میان برخی از مایه های این سَبَك و آشکال طبیعت وجود دارد، برای ناخبرگان دشوار است. انواع مایه ها و نقشه های گُل و بوته سازی ایرانی بی شمار است و از جمله می توان اسلامی، ختایی و ترنج را نام برد.^(۳)

۹: ص

- ۱-۹. فرهنگ فارسی دهدزا.
- ۱۰-۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۱۱-۳. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

اسلام در مخالفت با شمایل سازی بیزانس، آشکال منتع اسلیمی را به وجود آورد که در آن، آیات قرآنی نوشته می شود... . اسلیمی یکی از فنون هنر اسلامی است و برای اجتناب از بُت پرستی به وجود آمده است.^(۱) به گفته برخی هنرمندان، شباهت طرح اسلیمی با خرطوم فیل از آنجاست که الگوی اصلی آن، سر و خرطوم فیل بوده است. نقاشان قدیم، شاید به مناسبت مشابهت طرح های اسلیمی با حروف دَرَهم کوفی، می گفتند که واضح این طرح حضرت علی بوده است. نیز گفته اند که نقش اسلیمی در اصل، از خط کوفی استخراج شده و لفظ «اسلمی» را همان لفظ «اسلامی» دانسته اند؛ در مقابل طرح ختایی که با مغول از چین به ایران آمده است. اما حقیقت این است که این طرح از ابتکارات هنرمندان عصر اشکانی و سasanی و اقتباسی است از پیچ و تاب های درخت مو.^(۲)

ویژگی بارز نقش گیاهی (اسلمی و ختایی) که در همان لحظه نخست، توجه را به خود معطوف می کند، تحرک، پیچ و تاب، رشد و نمو و نیز زندگی و زایندگی است. طرح از نقطه ای

ص: ۱۰

۱۲-۱. فرهنگ نمادها، ج ۱، ص ۱۸۳.

۱۳-۲. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

مشخص، شروع می شود و با پیچش ها و رویش های مکرر، یادآور شجره طیبه ای است که نشان از گسترش در شرق و غرب و شمال و جنوب عالم دارد: نشانی از گسترش اسلام. نقش گیاهی در عین برخورداری از صورتی گیاه وار و آزاد، از نظمی دقیق و زیبا پیروی می کند. میل به نظم، سبب انتظامات مرکزی، محوری، تقارن و تکرار می شود.^(۱)

انوار یاران

گروهی دیگر از خدمه که تحت نظارت بخش کفشداری حرم هستند، انوار یاران نام دارند. از وظایف اصلی ایشان، مرتب کردن قرآن ها و مفاتیح و کتب ادعیه و زیارت نامه ها، در قفسه های ثابت و سیار واقع در رواق ها و صحن هاست. ^{۱۵۰} انوار یار در ۸ کشیک شبانه روزی همه قفسه های مخصوص کتاب ها در حرم رضوی را بررسی می کنند و علاوه بر مرتب سازی، به رفع کمبود کتب از مخزن (اتاق انوار) و جمع آوری کتاب های پاره و فرسوده می پردازند.^(۲) این گروه در محلی به نام بیت انوار یاران که قبلًا دارالانوار نام داشت، مجتمع هستند.

ص: ۱۱

۱۴-۱. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۲۷۵، مقاله محمد‌هادی عرفان، «سلسله مطالعاتی پیرامون معماری مسجد».

۱۵-۲. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.

ایوان یعنی پیشگاه اتاق، بخش مسقفی از ساختمان که جلوی آن باز است و در و پنجره ندارد و مُشرف به حیاط است.^(۱)

سابقه این بخش از ساختمان که به قبل از اسلام و به دوره اشکانیان و ساسانیان باز می گردد، واسطه میان صحن و درون بناست. این فضای خالص ایرانی، از نظر کارکردی نقش واسطه میان درون و برون، سرما و گرما و نیز نور و تاریکی را بازی می کند و این فضا، فضای مکث و بحث مؤمنان بعد از نماز و نیز تماشای صحن و تفکر مؤمن در عالم خلقت است.^(۲)

در مجموعه حرم مطهر امام رضا قریب به ۱۲۳ ایوان وجود دارد که معروف ترین آن ها، ایوان جنوبی صحن انقلاب به نام ایوان طلای نادری و نیز دو ایوان جنوبی و شمالی مسجد گوهرشاد به نام ایوان مقصوره و ایوان دارالسیاده است.

ص: ۱۲

۱۶-۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۷-۲. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۲۸۲، مقاله محمد‌هادی عرفان، «سلسله مطالعاتی پیرامون معماری مسجد».

این ایوان جلوی مقصوره است و معمولاً گنبد خانه بوده و شامل محراب است.^(۱) ایوان جنوبی مسجد گوهرشاد نیز به ایوان مقصوره شهرت دارد که منبر معروف به منبر صاحب الزمان در آن قرار دارد. (رجوع کنید به: مقصوره)

بَسْت

تعریف

بستان، گره، جای تحصّن، جایی که مردم به هنگام ترس و اتهام، بدانجا پناه می‌برند تا دستگیر نشونند؛ مانند اماکن مقدس و سرای علماء و بزرگان.^(۲)

هم اکنون در حرم مطهر شش بست وجود دارد: بست شیخ طبرسی، به سمت خیابان طبرسی؛ بست شیخ طوسی، به سمت خیابان شیرازی؛ بست شیخ بهایی، به سمت صحن جامع رضوی؛ بست شیخ حمزه عاملی، به سمت خیابان نواب صفوی؛ بست خسروی نو، به سمت

ص: ۱۳

-
- ۱۸-۱. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
 - ۱۹-۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

خیابان خسروی؛ بست امام رضا، به سمت فلکه آب و خیابان امام رضا.

این بست‌ها دیگر آن معنا و کابرد سابق خود را از دست داده‌اند؛ ولی اکنون مقدمه‌ای هستند برای ورود به حرم مطهر امام رضا و روضهٔ منوره. زائران عاشق و عارف، در این فاصله و برای پذیرش لطف بیشتر امام، روح خویشتن را با ذکر صلوات و استغفار صیقل می‌دهند.

بست بالاخیابان (بست علیا)

در گذشته، به بست شیخ طوسی، علیا می‌گفتند. نهر آبی از جهت غربی حرم مطهر، از سمت خیابان شیرازی و از زیر ایوان ساعت (غربی) صحن انقلاب، به داخل صحن و اطراف سقاخانه اسماعیل طلایی در جریان بود و از طریق ایوان شرقی صحن (نقاره خانه) به خارج از حرم مطهر، یعنی به سمت خیابان نواب صفوی هدایت می‌شد. لذا آن قسمت‌ها با توجه به شب زمین و جریان آب از بالا به پایین، به «بالاخیابان» و «پایین خیابان» موسوم شده است. (رجوع کنید به: بست)

بست پایین خیابان (بست سُفلی)

در گذشته به بست شیخ حر عاملی می گفتند. (رجوع کنید به: بست و بست بالاخیابان)

بعده

زمینی که از زمین دیگر، محدود و ممتاز باشد، پاره‌ای از زمین، بنا و مقام،^(۱) مزار ائمه و بزرگان دین، مدفن متبرک، قطعه زمینی که زیارتگاهی در آن قرار گرفته باشد.^(۲) (رجوع کنید به: آرامگاه)

قالار تشریفات

ساختمان و بنایی مجلل و باشکوه در طبقه فوقانی رواق دارالزهد، برای برگزاری برخی مراسم و پذیرایی از مهمانان ویژه.

تذهیب

تذهیب یعنی زراندود کردن^(۳) و طلاکاری.^(۴) در حرم مطهر امام رضا، گنبد و دو گلده استه

ص: ۱۵

-
- ۱. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

و ایوان جنوبی صحن انقلاب اسلامی، دو گلدهسته و ایوان شرقی صحن جمهوری اسلامی و ایوان غربی صحن آزادی به طلای ناب مزین شده است.

تذهیب یکی از هنر های دیرینه ایرانی و اسلامی است و به مجموعه ای از آشکال هندسی و نقوش گیاهی اطلاق می شود که به گونه ای زیبا و دلنشیں و هماهنگ با گردش ها و پیچش های مکرر و موزون، در کنار هم قرار گرفته باشند. نقش های اسلامی و ختایی دو طرح اصلی هستند که در هنر تذهیب به کار می روند. رنگ مایه اصلی این نقوش، در کنار عناصر متعدد رنگی دیگر، طلاکاری و زراندود است. (رجوع کنید به: اسلامی)

تُونج

از طرح های قراردادی هنر های تزئینی ایران^(۱) که معمولاً در وسط نقش ها به شکل مستقلی می نشینند، ترنج است. ترنج چهار گوشه پیچ و خم داری است که از ترکیب گل و برگ و طرح های اسلامی ساخته می شود.^(۲)

ص: ۱۶

۱- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۲- فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

از زیباترین آن ها، چهار ترجیح در اطراف گنبد طلای امام رضا است که متن تمجیدات از بانیان مرمت و طلاکاری گنبد را در بر گرفته است.

تولیت

تولیت در لغت به معنی ولایت دادن، حاکم ساختن و رسیدگی به اموری را به عهده کسی گذاشتن است.^(۱) در اصطلاح آستان قدس، کسی است که عهده دار و اختیاردار تمام امور مربوط به این دستگاه است. از زمان سلطان محمد خدابنده، یعنی از ابتدای قرن هشتم ق تا زمان حاضر، قریب به ۸۶ نفر عهده دار تولیت این آستان بوده اند.^(۲) انتخاب و انتصاب تولیت آستان قدس رضوی، همچون گذشته، بر عهده شخص اول مملکت است.

جار

چراغ های بلورین چندشاخه که به سقف آویزان می کنند^(۳) یا همان چهل چراغ ها^(۴) را جار می گویند.

ص: ۱۷

-
- ۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۲. راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.
 - ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

در گذشته، قبل از ورود برق به مشهد و حرم مطهر، به جای جار و لوستر، شمعدان و جاشمعی بود. گویند شاه عباس صفوی در اوخر سال ۱۰۰۸ق، سفری به مشهد کرد و خود، به مراقب و خدمتگزاری آستان رضوی پرداخت. شبی با مِقراض (قیچی) سرِ شمع ها را می گرفت. شیخ بهایی بالبداهه این رباعی را سرود:

پیوسته بُود ملائِک علیین پروانه شمع روپه خلد آین

مِقراض به احتیاط زن، ای خادم دین ترسم بُری شهپر جبریل امین^(۱)

در رواق الله وردیخان، در جواب رباعی شیخ بهایی، این رباعی آمده است:

جبریل ز عرش آمد و حوران ز نعیم از بھر طواف شه فردوس حریم

عمداً پر خود بر دم مِقراض دهند شاید که بدین وسیله گردند مقیم^(۲)

حوم

گرداگرد خانه،^(۳) داخل خانه، گرداگرد و نیز داخل مکان های مقدس، مخصوصاً کعبه

ص:۱۸

۱- ۳۰. زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا، ص ۱۹۰.

۲- ۳۱. معارف رضویه، ص ۲۱۸.

۳- ۳۲. فرهنگ فارسی دهخدا.

را حرم گویند.^(۱) همچنین، به مجموعه روضه منوره، بیوتات، رواق‌ها، بست‌ها و صحن‌های اطراف روضه رضوی، به سبب عمومیت اصطلاح، «حرم» گویند. (رجوع کنید به: آرامگاه)

حرم به معنی محل اسرار است. در همین مفهوم است که فیلون می‌گوید: «ورود به حرم، رخته در اسرار الهی است. نام حرم، حریمی محفوظ و دست نیافتنی را به ذهن تبادر می‌کند که گنجی حقیقی را در خود محصور کرده است.»^(۲)

خدم باشی

در گذشته، به سرپرست خادمان می‌گفتند^(۳) و اکنون به «سرکشیک» یا «ناظم کشیک» شهرت دارد.

خدم افتخاری

کسی است که در برابر خدمت خود، حقوقی ندارد.

خدم تشریفی

کسی است که در برابر خدمت خود، حقوقی ندارد.

ص: ۱۹

۱- ۳۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۲- ۳۴. فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۱۰.

۳- ۳۵. راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

خزانه یعنی گنجینه یا جایی که در آن، پول ها و اشیای گرانبها را نگهداری می کنند.^(۱) آنچه در موزه های آستان قدس به نمایش گذاشته اند، درواقع، بخشی از آن چیزهایی است که در خزانه وجود دارد و فضای موزه گنجایش بیش از این را ندارد.

حفظ

حافظ در لغت یعنی نگهدار و نگهبان و نیز قاری قرآن^(۲) و از برکننده آن.^(۳) جمع آن حفاظ است. حفاظ به خادمانی می گویند که صبح و شب، بعد از نماز، مراسم صفة و خطبه را با حضور حافظان و با قرائت قرآن مجید برگزار می کنند. هم اکنون ۶۰ نفر از حفاظ، این وظایف را انجام می دهند.^(۴)

ص: ۲۰

- ۱. ۳۶. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۲. ۳۷. فرهنگ فارسی دهخدا.
- ۳. ۳۸. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۴. ۳۹. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.

هنر آراستن سطح اشیا، به صورتی شبیه موزاییک و با مثلث های کوچک، به خاتم کاری مشهور است. طرح های گوناگون خاتم همواره به صورت آشکال منظم هندسی بوده است. این آشکال هندسی را با قراردادن مثلث های کوچک در کنار هم، نقش بندی می کنند. مثلث ها را از انواع چوب و فلز و استخوان می سازند. هرچه مثلث ها ریزتر و طریف تر باشند، خاتم مرغوب تر است.^(۱) یکی از خاتم کاری های بسیار زیبا، در قسمت داخلی و سقف ضریح فعلی امام رضا خودنمایی می کند؛ با هنرمندی کشتی آرای شیرازی.

خدمات

خدماتی در گاه حضرت رضا آرزوی هر زائر عاشقی است. نزدیک به هشت هزار نفر خادم در هشت کشیک افتخار خدمت به زائران حضرتش را دارند. بیش از نیمی از ایشان، به صورت

صفحه ۲۱

۱- فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

افتخاری، از اقسام مختلف اعم از روحانی، استاددانشگاه، مهندس، پزشک، کاسب و عموم مردم به این مهم مشغول اند.

وظایف خدام از این قرار است: غبارروبی؛ شست وشو و تطهیر رواق ها و روضه منوره، براساس برنامه های تنظیم شده؛ اجرای مراسم گل آرایی بالای ضریح؛ انجام وظیفه در مقابل در های ورودی حرم طهر و رواق ها و روضه منوره، باز و بسته کردن در های حرم مطهر توسط سرکشیک یا در غیاب وی، توسط معاون کشیک؛ شرکت به موقع در مراسم خطبه خوانی شب شهادت امام رضا و شب عاشورا و شام غریبان.[\(۱\)](#)

ختایی (خطایی)

اختایی به معنای اهل ختاست یا آنچه در سرزمین ختا، در چین، ساخته می شد.[\(۲\)](#)

یکی از طرح های اساسی و قراردادی هنر های تزئینی ایرانی که در قالی و کاشی و تذهیب[\(۳\)](#) و از ترکیب گُل و برگ های دور از طبیعت ساخته می شود. این طرح ظاهراً با مغول

ص: ۲۲

-
- ۱-۴۱. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.
 - ۲-۴۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳-۴۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

از چین به ایران آمده است. طراحان برای ایجاد هماهنگی در نقشهٔ ختایی، از میان هزاران نوع گل و برگ و غنچهٔ ختایی، معمولاً دو تا شش نوع گل، دو یا سه نوع غنچه و سه یا چهار نوع برگ انتخاب می‌کنند و به سلیقهٔ خود، آن‌ها را با هم می‌آمیزند. اساس نقشهٔ ختایی عبارت از خطوط منحنی موزونی است که هریک از آن‌ها، «بند» نام دارد. مجموعهٔ این بند‌ها، مانند استخوان بند، سرتاسر نقشه را فرا می‌گیرد.^(۱) (رجوع کنید به: اسلیمی)

خطبه

کلامی است در ستایش خداوند و تمجید نبی اکرم و ائمه اطهار و موعظة خلق.^(۲) در اصطلاح آستان قدس، مراسمی است که در شب عاشورا و شب شهادت امام رضا در صحن انقلاب اسلامی برگزار می‌شود.

دارالتویله

در گذشته، به خانهٔ متولی و سرپرست آستان قدس و نیز اداره‌های آستان، دارالتویله

ص: ۲۳

۱-۴۴. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

۲-۴۵. فرهنگ فارسی دهخدا.

می گفتند [\(۱\)](#) و اکنون به «اداره مرکزی آستان قدس» شهرت دارد.

دربان

نگهبان [\(۲\)](#) و حافظ و نگهبان در [\(۳\)](#) را دربان گویند. درحال حاضر، حضرت رضا حدود ۱۵۰۰ نفر دربان رسمی، رسمی غیرموروئی، افتخاری، تشرّفی و ویژه دارند که در هشت کشیک خدمت می کنند. حفظ نظافت و طهارت صحن ها، حفظ نظم و آرامش در صحن ها، راهنمایی زائران، غباررویی صحن ها براساس برنامه تنظیم شده، برف رویی صحن ها و بام حرم و نیز انجام وظیفه در ایوان ها با دردست داشتن عصای مخصوص، به عهده دربانان است. [\(۴\)](#)

دربان باشی

به سرپرست دربانان در گذشته دربان باشی می گفتند. [\(۵\)](#) (رجوع کنید به: دربان)

راهنمای زائر

راهنمای زائر مجموعه ای از دفاتر و کیوسک هایی است که در ورودی های حرم مطهر و نیز در

صفحه ۲۴:

-
- ۱. راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۴. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.
 - ۵. راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

ایستگاه راه آهن و فرودگاه و پایانه مسافربری، واقع اند و این وظایف را به دوش دارند: راهنمایی و دادن اطلاعات لازم به زائران محترم برای آرامش و سهولت در تشریف و زیارت مرقد منور امام رضا و نیز راهنمایی مسیر های ورود و خروج به صحن ها و رواق ها و هدایت گمشدگان به محل اقامتشان.

رواق

رواق یعنی پیشگاه خانه یا بنا، ایوانی که در مرتبه دوم ساخته شود و نیز ساییان.^(۱) به تعبیری، فضا های مسقف در اماکن مقدس، همچون حرم ائمه اطهار را که بیشتر کاربرد عبادی و فرهنگی دارد، رواق گویند. در حرم مطهر امام رضا^{۲۸} رواق وجود دارد که قدیمی ترین آن، رواق دارالحفظ است؛ بزرگ ترین آن، رواق امام خمینی و کوچک ترین آن، رواق دارالعزه.

روضه

در لغت به معنی باغ، بهشت، قبر.^(۲) در وجه نامگذاری مدفن ائمه اطهار به «روضه»

ص: ۲۵

-
- ۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

وجود برخی احادیث در این باب است؛ مانند فرمایش رسول خدا: «وَ اعْلَمُوا أَنَّ الْقَبْرَ رَوْضَةٌ مِّنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِّنْ حُفَّرِ النَّيْرَانِ فَمَهْدُوةٌ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ» (= و بدانید به درستی که قبر، باعی است از باغ های بهشت یا گودالی است از گودال های آتش. پس آن را با اعمال صالح، خوابگاه و آرامگاه خود قرار دهید.).[\(۱\)](#)

یا فرمایش امام رضا: «أَنَّهُ قَالَ إِنَّ بِحُرَاسَانَ لَبْقَعَةً يَا تِي عَلَيْهَا زَمَانٌ تَحْتَهُ بَرْ مُخْتَلَفَ الْمَلَائِكَةِ فَلَا يَرَالُ فَوْجٌ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ فَوْجٌ يَصْعَدُ إِلَى أَنْ يَنْفَخَ فِي الصُّورِ» فَقِيلَ لَهُ: «يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَيُّهُ بُعْدُهُ هَذِهِ؟» قَالَ: «هِيَ بِأَرْضِ طُوسَ وَ هِيَ وَاللَّهِ رَوْضَةٌ مِّنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ...» (= به راستی، در خراسان بقعه ای است که در زمان آینده، محل رفت و آمد فرشتگان خواهد شد. پیاپی، فوجی از آسمان فرود آیند و فوجی بالا روند تا در صور بدمند). به حضرت عرض شد: «يابن رسول الله، آن کدام بقعه است؟» فرمود: «زمین طوس است و آن به خدا باعی است از باغ های بهشت.»[\(۲\)](#)

ص: ۲۶

-۱. ۵۳. ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۷۵

-۲. ۵۴. امالی شیخ صدوق، مجلس پانزدهم، ص ۶۳

روضه رضویه

در لغت، به معنی باغ رضوی است و در اصطلاح، به مجموعه حرم مطهر و به ویژه، مکان اصلی دفن حضرت که منسوب به امام رضا است، روضه رضویه گویند.

روضه مقدسه (روضه منوره)

در لغت، به معنی باغ پاک و مقدس است و در اصطلاح، به مجموعه حرم مطهر و به ویژه مکان اصلی دفن حضرت که منسوب به امام رضا است، گویند.

زيارت

زيارت یعنی دیدار کردن، بازدید کردن، به مشاهد متبرک و بقعه ها رفتن. نیز، به دعا یی که به عنوان تشریف باطنی برای ائمه و امامزاده ها و اولیا می خوانند، زیارت گویند.^(۱)

ساعت آفتابی

ساعت آفتابی یا شاخص آفتابی، وسیله اندازه گیری وقت است و از آن، در عهد باستان

ص: ۲۷

۱- ۵۵. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

استفاده می کرده اند. در این ساعت، سایه متحرک یک میله یا شاخص فلزی، بر روی صفحه ای مستوی یا سطحی استوانه ای می افتد و از طریق تغییرات طول و ارتفاع سایه، وقت را نشان می دهد؛ مثلاً شاخص با حرکت خورشید تغییر می کند و در نتیجه، تغییرات زمان را نشان می دهد.^(۱)

در حرم مطهر امام رضا، در وسط صحن جمهوری، چنین ساعتی وجود دارد که علاوه بر اعلام ظهر دقیق شرعی، قبله شهر مشهد مقدس را نیز نشان می دهد.

سرداب

سرداب اتاقی زیرزمینی است که کاربرد هایی متفاوت داشته است: استفاده از خنکی آن در تابستان و حفظ غذاها و نوشیدنی ها و نیز آرامگاه و محل دفن مردگان.^(۲) سرداب مقدس امام رضا مدفن اصلی حضرت است که اکنون، در طبقه زیرین و به فاصله تقریبی سه متر از کف روضه منوره قرار دارد.

۲۸: ص

-
- ۱-۵۶. فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۵۰۵.
 - ۲-۵۷. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

سقاخانه جایی است که در آنجا برای تشنگان آب ذخیره می‌کنند و نوعاً آن را متبرک می‌دانند.^(۱) این بنا را شیعیان به یاد شهادت امام حسین و از جهت ثواب، بنا کرده‌اند. در گذشته، دیوار سقاخانه‌ها آراسته به کاشی‌های زیبای آبی و نیز تصویری از اباالفضل العباس بود که بر کاشی و بر پیکر سقاخانه نقش بسته بود. در زیر بیشتر سقاخانه‌ها، آب انباری وجود داشت که آب سقاخانه را تأمین می‌کرد.^(۲)

در حرم مطهر امام رضا سه سقاخانه، به شکل هشت ضلعی، در صحن‌های انقلاب و قدس و جمهوری قرار دارد. معروف‌ترین و قدیمی‌ترین سقاخانه نیز در صحن انقلاب است؛ به نام سقاخانه اسماعیل طلایی.

سنگاب

طرف بسیار بزرگی است که از پاره سنگی تراشیده شده و در حیاط مساجد و تکایا

ص: ۲۹

۱-۵۸. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

۲-۵۹. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

برای آشامیدن آب و شربت و گاه برای جمع نذورات و صدقات از آن استفاده می کردند.^(۱) هم اکنون، یکی از قدیمی ترین سنگاب ها به نام سنگاب خوارزمشاھی در موزه مرکزی آستان قدس رضوی موجود است.

شبستان

در لغت به معنی خوابگاه است.^(۲) آن قسمت از مسجد که از هیچ طرفی باز نیست و ورود و خروج به آن از طریق در ها صورت می گیرد، شبستان نام دارد؛ چون در شب های سرد، نماز جماعت را در آنجا می خوانند.^(۳) به طور کلی، هر فضای مسقف دارای ستون های مرتب شده به ردیف های موازی که یک طرف آن به صحن مسجد باز می شود و مکان اصلی مسجد نیز هست.^(۴)

در حرم مطهر امام رضا و در چهار گوشۀ مسجد گوهرشاد، هفت شبستان وجود دارد که اقامۀ نماز جماعت و برخی مراسم و سخنرانی ها در برخی از آن ها برقرار است.

ص: ۳۰

-
- ۱. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۴. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۱۲۳، مقاله مهندس سید بهشید حسینی، «چیستی شناسی نظام شکل».

هر تصویر مدور و منقش را شمسه گویند. نیز، آنچه از فلز به شکل خورشید می سازند و بالای قبه و مانند آن، نصب می کنند، شمسه نام دارد.^(۱) به عبارتی، نوعی طرح ستاره ای یا خورشیدمانند و نزدیک به دایره در هنر های تزئینی، مثل کاشی کاری، گچ بُری، نجاری، کتابت و امثال آن هاست.^(۲) این نوع تصاویر در اطراف ضریح مقدس حضرت مشهود است.

صحن

صحن یعنی عرصه، فضاء، میان سرای و ساحت آن،^(۳) میدان.^(۴) به تعبیری، فضا های غیر مسقف و رو باز را صحن گویند. در حرم مطهر امام رضا چند صحن وجود دارد که قدیمی ترین آن ها، صحن انقلاب یا همان صحن کنه یا صحن عتیق است؛ بزرگ ترین آن ها، صحن جامع رضوی است و کوچک ترین آن ها، صحن قدس.

ص: ۳۱

- ۱. ۶۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۲. ۶۵. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.
- ۳. ۶۶. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۴. ۶۷. فرهنگ فارسی دهدزا.

ایوان مسقف و شاه نشین را صُفَّه نامند. غرفه مانندی در درون اتاق بزرگ یا مساجد جامع که کف آن کمی بلندتر است و بزرگان در آن می نشینند.^(۱)

صندوق

جعبه بزرگ فلزی یا چوبی را صندوق می گویند.^(۲) این جعبه، مکعبی چوبین یا خاتم است که بر روی قبر امام یا امامزاده یا برخی بزرگان می نهند و گردآگرد آن، آیات یا اشعار می نویسند.^(۳) بنا به نقل تاریخ، اولین صندوقی که بر مزار حضرت رضا قرار گرفت، مربوط به اوایل قرن ششم هجری است و آخرین آن، مربوط به سال ۱۳۱۱ش.

ضريح

در لغت عرب، ضريح به معنایی اعم از آنچه امروز متداول است، به کار می رود: کاربرد

ص: ۳۲

- ۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.

آن در معنای «الشق فی وسط القبر» یعنی شکاف میان قبر. همچنین، «القبر کلّه» یعنی همه قبر شایع است.^(۱) اینکه گفته اند «کل ما شُق فقد ضُرِح»، یعنی هرچه شکافته شود.^(۲) نیز، ضریح یعنی قبر،^(۳) قبر بی لَحد.^(۴)

در اصطلاح، ضریح یعنی خانه چوبین و مشبّک یا از مس و نقره و جز آن، که بر سر قبر امام یا امامزاده ای می سازند.

بنا بر شواهد تاریخی، آغاز نصب ضریح به معنای اصطلاحی آن، بر مزار امام رضا از دوره صفویه و در زمان شاه طهماسب صفوی بوده است؛ دومین آن، در دوره افشاریه؛ سومین آن، در دوره قاجاریه؛ چهارمین آن، در سال ۱۳۳۸ش با طراحی مرحوم ابوالحسن حافظیان و پنجمین آن در سال ۱۳۷۹ش با طراحی استاد محمود فرشچیان.

عنبرسوز (عودسوز)

ص: ۳۳

-
- ۱- ۷۱. لسان العرب، ج ۲، ص ۵۲۶، مادة ضرخ.
 - ۲- ۷۲. در ضیافت ضریح، ص ۱۶.
 - ۳- ۷۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۴- ۷۴. فرهنگ فارسی دهخدا.

در حرم مطهر، برخی خدام، در ظروفی که در دست دارند، عنبر و اسفند و گندر دود می دهند و فضای رواق ها و صحن ها را معطر می کنند.

فراشان

صیغه مبالغه فرش، فراش است؛ به معنی آن که فرش و بساط می گستراند، یعنی جاروب کش و در کل، مأمور تنظیف^(۱).

فراشان، خدماتی هستند که وظیفه آنان حفظ نظافت و طهارت و غبارروبی رواق ها، حفظ نظم و آرامش و تقسیم گل های بالای ضریح بین زائران است. علاوه بر این، ارائه راهنمایی های لازم به زائران و برف رویی حرم و بیوتات بر عهده فراشان است. فراشان در مراسم خطبه صباح، رواق های دارالحکمه یا دارالسیاده بر عهده آمده می کنند و در هنگام برگزاری مراسم صفة و خطبه، مراقبت بر حفظ نظم و زمان را بر عهده دارند. تنظیم لوح و لاله و قرآن برای اجرای مراسم صفة صباح و شام و هدایت زائران در رواق های

ص: ۳۴

۷۵- ۱. فرهنگ فارسی دهخدا.

فراش باشی

در گذشته، به سرپرست فراشان می گفتند.[\(۲\)](#) (رجوع کنید به: خادم باشی و فراشان)

قبه

برآمدگی هر چیز را قبه می گویند.[\(۳\)](#) نیز، به معنی سقف بر جسته و مدور است و با گبد، متادف. در اصطلاح، بارگاهی را گویند که بر فراز آن، گبده است.[\(۴\)](#)

قلم زنی (هنر کندن نقوش بر اشیای فلزی)

شیوه کار قلم زنی بدین صورت است: نقاش، طرحی مخصوص قلم زنی می سازد و آن را به قلم زن می دهد. قلم زن خطوط نقشه را با ابزار نوک تیزی به نام سُنبه، سوراخ سوراخ می کند سپس، آن را بر فلزی می گذارد و گرد زغالی را که در پارچه ای نازک پیچیده است، بر آن می افشارند. گرد زغال، از سوراخ های کاغذ می گذرد و بر فلز نقش می بندد و بدین گونه نقشه

ص: ۳۵

-
- ۱. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.
 - ۲. راهنما یا تاریخ آستان قدس رضوی.
 - ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

بر روی فلز منتقل می شود. آن گاه، قلم زن با ابزار های گوناگون به مدد چکش، خطوط اصلی طرح را بر زمینه فلز، نقش می کند. سپس با ابزار مخصوص، متن نقشه را گود می برد و موج دار یا «آجین» می سازد. در نتیجه، گل ها و اسلیمی های نقشه، بالا می مانند. آن گاه با قلم های ریزو درشت فولادین، آن ها را حالت و ساخت و ساز می دهد.[\(۱\)](#)

قلم زنی ضریح کونی حضرت را استاد خدادادزاده اصفهانی انجام داده است.

قندیل

چراغ یا شمعدان یا چراغی که از سقف می آویزند.[\(۲\)](#) (رجوع کنید به: جار)

قوس

برای پوشاندن سقف ها و سردر گاه ها با مصالحی نظیر خاک و آجر و خشت، چنانچه پوشش با انحنا همراه باشد، مقاومت و تحمل بار در بنا چند برابر می شود و توانایی آن را دارد که دهانه های بزرگ را پوشاند. این پدیده در معماری سنتی به «قوس» یا «دور» معروف

ص: ۳۶

-
- ۱. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.
 - ۲. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

است. اگر از قوس استفاده نشود، با مصالحی مانند خشت و آجر نمی‌توان چنین دهانه‌هایی را پوشش زد.^(۱)

کاشی مُعرَّق

کاشی مُعرَّق یا کاشی تراشیده،^(۲) نوعی کاشی است که از قطعات مختلف ریز ریز ساخته شده است. آن‌ها را بر حسب نقش مدنظر می‌برند و کنار هم قرار می‌دهند.^(۳) و از این نظر، به آن کاشی موزاییک نیز می‌گویند.^(۴)

برای ساختن کاشی مُعرَّق، استاد کاشی تراش اجزای گل و بُته‌های طرحی را که قبلًا طراح بر روی کاغذ کشیده است، پس از شماره گذاری، با قیچی تکه تکه می‌کند. سپس، تکه‌ها را بر حسب رنگ آن‌ها دسته بندی می‌کند و برخشت‌های لعب دار ساده‌ای که به رنگ‌های گوناگون قبلًا فراهم شده است، وارونه می‌چسباند و هر یک از آن‌ها را جداگانه می‌تراشد. آن گاه، بر سطحی صاف و تراز، اجزای خرد تراشیده را

ص: ۳۷

-
- ۱-۸۲. احیای هنرهای ازیادرفت، ص ۳.
 - ۲-۸۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۳-۸۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۴-۸۵. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

بر حسب شماره های آن ها، از پشت با هم تلفیق می کند. سپس، بر پشت این اجزای بزرگ می ریزد تا اجزا در کنار هم مستقر شوند و به شکل لوحة ای درآیند. پس از خشک شدن دوغاب، لوحة را بر می دارد و بر دیوار نصب می کند. پس از نصب لوحة ها، کاغذ های چسبیده را پاک می کند و طرح اصلی نقاش به شکل کاشی مُعرّق ظاهر می شود.

در کاشی کاری مُعرّق، رنگ های متنوعی به کار می رود که در بین آن ها، رنگ های سفید، آبی تیره، فیروزه ای، سبز و پر تقالی بیشتر به چشم می خورد.^(۱) نمونه این نوع کاشی ها در سرتاسر حرم مطهر، به ویژه در مسجد گوهرشاد، به وفور یافت می شود.

کاشی هفت رنگ (کاشی خشتی)

روی کاشی هفت رنگ، به رنگ های مختلف نقاشی می کنند.^(۲) این شیوه کاشی آرایی در دوره حکومت شاه عباس رواج یافت و جانشین کاشی های مُعرّق شد. این کاشی از تلفیق

ص: ۳۸

۱- فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

۲- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

خشت های ظریف لعاب داری ساخته می شود که هریک از آن ها، قسمی از طرح کلی را بر خود دارد. این نوع کاشی، کاشی خشتشی نیز نام دارد.^(۱)

برای ساختن کاشی هفت رنگ، نخست خشت های آن را از گل رُس قالب می زند و «خام پخت» (بدون لعاب پختن) می کنند. سپس، لعاب سفید بر آن ها می زند و باز در کوره می گذارند. آن گاه، نقاش کاشی، طرحی را که از پیش، به دست طراح آماده شده است، به رنگ های غلیظی که استاد کار کاشی ساز فراهم کرده، بر آن ها نقش می زند. استاد کاشی ساز خشت های شماره دار را در کوره می گذارد و وقتی پخته شدند، آن ها را به دست بنا می دهد تا بر حسب شماره ها، به دیوار نصب شان کند. رنگ های زرد و نارنجی روشن از جمله رنگ های متداول این گونه کاشی هاست.^(۲)

کتیبه

کتیبه در لغت، یعنی نوشته قسمت زیرین (بالای) دیواری که به آجر یا سنگ یا نقوش

ص: ۳۹

۱-۸۸. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

۲-۸۹. فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

زینت شده باشد.^(۱) همچنین، کتیبه نوشته ای است که بر سردر و روی دیوار بناهای نظیر کاخ‌ها، مساجد، اماکن متبرّکه و... یا بر بدنه کوه، به خطوط مختلف می‌نویسند.^(۲)

زندگی مسلمانان آمیخته و عجین با کلام الهی است. یکی از مراکز تجلی این آمیختگی، کتیبه‌های قرآنی است که سراسر مساجد را فراگرفته‌اند. در ساخت این کتیبه‌ها، سایر هنر‌های مسلمین همچون خطاطی، کاشی کاری، گچ بُری و... در حد اعلای خود به خدمت گرفته شده‌اند. احاطه شدن ورودی‌ها و طاق‌ها با این کتیبه‌ها، نشانی است از لزوم تمسک به قرآن مجید در هر حرکت و عبوری؛ و نشانه‌ای است از تذکر به مسلمین و نیز نشان آمیختگی زندگی مسلمین با قرآن کریم. این، هنر کتیبه‌نگاری است که فضای را از روح قرآن و کلام الهی سرشار می‌کند و محیط صامت و فضای ساکن اطراف را هویت و معنی می‌بخشد.^(۳)

در حرم مطهر امام رضا کتیبه‌های بسیاری وجود دارد. شاید مهم‌ترین و معروف‌ترین آن‌ها کتیبه‌ای است در جلوی ایوان مقصورة مسجد گوهرشاد، به نام کتیبه باسُنگری. باسُنگر میرزا، فرزند

ص: ۴۰

-
- ۱. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۴، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».

گوهرشاد خاتون، در دوره ای از تاریخ، هم حاکم بود و هم خطاطی زبردست.

گرفا

آلتی است بادی و بلند که صدای آن بَم است و چون سوراخ ندارد با انگشتان نواخته نمی شود و از این رو فقط برای دم دادن به کار می رود.[\(۱\)](#) این وسیله یکی از آلات نقاره نوازی در حرم مطهر رضوی است.

کشیک

کشیک یعنی پاسبان، نگهبان و نوبت دار.[\(۲\)](#) در اصطلاح آستان قدس، به زمان و مکان معین شده ای که خدام در آنجا خدمت می کنند، کشیک می گویند.

کشیک خانه

محلی که کشیک چیان در آن اقامت می کنند.[\(۳\)](#)

ص: ۴۱

-۹۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

-۹۴. فرهنگ فارسی دهخدا.

-۹۵. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

بیش از ۱۸۰۰ نفر کفسدار در کفسداری های ثابت و سیار و اتاق انوار، در دو نوبت ۱۲ ساعته و ۸ کشیک، از کفش های زائران نگهداری می کنند. پذیرش کفش های زائران با نهایت ادب و احترام، حفظ نظافت و طهارت محدوده کفسداری محل خدمت، حفظ نظم و آرامش در محل کفسداری، ارائه راهنمایی های لازم به زائران و همچنین، نگهداری و مرتب کردن قرآن، مفاتیح و کتب ادعیه در مکان های مخصوص خود، وظایفی است که کفسداران با افتخار انجام می دهند.^(۱)

گره (گره سازی)

به هم پیچیدگی نخ و ریسمان را گره نامند. گره یعنی بند.^(۲)

در اصطلاح معماری، آشکال و تزئینات هندسی که در گچ بُری، کاشی کاری، آینه کاری و

ص: ۴۲

۹۶- راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.

۹۷- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

متبtt کاری کاربرد دارد، به گرّه معروف است. گرّه به شطرنج معماران معروف شده است. هریک از این آشکال هندسی، نام خاصی دارد: شمسه، برگ چناری، ترنج، ماکو، پابزی، سرمد دان، پنج شل، نیم شمسه و پنج کند.[\(۱\)](#)

گرّه سازی انواع و زمینه های گوناگون دارد؛ چنان که گفته اند ۷۲ بطن دارد و از درون یکدیگر، توانایی زایش و به وجود آمدن گرّه های نو وجود دارد.[\(۲\)](#)

گلdstه

مأخذن. [\(۳\)](#) (رجوع کنید به: مئاره)

گنبد

گنبد ساختمانی تقریباً به شکل نیم کره است که از خشت و آجر و گچ و... بر فراز عمارتی می سازند و مترادف است با قُبَه.[\(۴\)](#)
گبَد، تجلی مفهوم آسمان است: آسمان به طور نمادین به فضای مسقف مساجد متصل

ص: ۴۳

-
- ۱. فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
 - ۲. احیای هنرهای ازیادرفته، ص ۱۴۱.
 - ۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

می شد. اتصال گنبد به فضای مربع زیرین، نمادی از اتصال آسمان به زمین و ناسوت به لاهوت است و نیز بیان معمارانه این امر است که در اسلام، عالم ماده و معنی با هم و در اتصال باهمند.^(۱)

از آنجاکه گنبد نماد آسمان است، گنبد معابد، مقابر، مساجد بزرگ، تالارهای غسل تعمید، تالارهای مجالس ترحیم و قبه‌های کوچک اغلب به صورت تصاویر آسمان، فرشتگان، ستاره‌ها و پرندگان، ارباب خورشید وغیره، مُرَّصع یا زینت می‌شوند. این تزئینات بنا را به صورت آسمانی در کل کاثرات عرضه می‌کنند. گنبد که اغلب بر پایه ای مربع قرار می‌گیرد، خطوط منحنی و خطوط مستقیم پایه را به هم می‌آمیزد و نماد وحدت آسمان و زمین است.^(۲)

در حرم مطهر امام رضا، پنج گنبد به آشکال و آبعاد گوناگون وجود دارد که چشم هر بیننده ای را متوجه خود می‌کند: گنبد طلا که سابقه ساخت آن به دوره

ص: ۴۴

-
- ۱۰۲-۱. مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد؛ افق آینده؛ ج ۲، ص ۴۴۵، مقاله حسن ستاری ساربانقلی، «تجلى عرفان، نور و رنگ در معماری مساجد».
 - ۱۰۳-۲. فرهنگ نمادها، ج ۴، ص ۷۵۳.

سلجوقيان می رسد، گنبد فیروزه ای مسجد گوهرشاد، گنبد مسی الله وردیخان در کنار گنبد طلا، دو گنبد مدرسه دو درب (دارالقرآن الکریم) که از سمت صحن جمهوری می توان آن ها را دید.

لوستر

لوستر به چراغ بلوری یا فلزی چندشاخه ای می گویند که آن را به سقف اتاق یا مساجد یا حرم ائمه می آویزند.[\(۱\)](#) (رجوع کنید به: جار)

متولی

دارای ولایت، ولایت داده شده،[\(۲\)](#) سرپرست.[\(۳\)](#) (رجوع کنید به: تولیت)

محراب

محراب، در لغت، به معنی صدر اتاق و شاه نشین است و در اصطلاح، جایی است در مسجد که امام، در آنجا نماز می گذارد.[\(۴\)](#)

ص: ۴۵

۱۰۴-۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۰۵-۲. فرهنگ فارسی دهخدا.

۱۰۶-۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۰۷-۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

برخی دانشمندان لغت شناس گفته اند: محراب مسجد را از آن رو محراب نامیده اند که محل جنگ و ستیز امام جماعت با شیطان و هواي نفس است. برخی برآن اند که محراب را از آن رو محراب گفته اند که انسان باید در آنجا «حریب» باشد؛ یعنی، عاری از اشتغالات دنیوی و پریشانی فکر و اندیشه. عده ای معتقدند محراب در اصل به معنای صدر مجلس در خانه است؛ سپس صدر مسجد را هم محراب نامیده اند. گروهی، بر عکس، برآن اند که محراب در اصل درباره صدر مسجد به کار رفته است؛ سپس صدر اتاق را هم محراب نامیده اند.^(۱)

ویژگی های محراب بسیار خاص است:

۱. فرورفته است و لذا «در» و محل عبور را تداعی و به نمازگزار القا می کند که جهت حرکت و مسیر عبور معنوی کجاست. این عنصر، عامل هم جهت کننده مسلمین در آقصی نقاط عالم به سمت کعبه به عنوان عامل اصلی وحدت آن هاست؟

۲. از قوس و طاقی در رأس خود بهره می گیرد؛ با مشابهت به گنبد که خود تمثیلی است

ص: ۴۶

۱-۱۰۸. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۲۶۸، مقاله رحیم نوبهار، معماری مسجد از دیدگاه متون دینی.

از کلیت مسجد: به این معنی که کل مسجد و همه ویژگی‌های آن در محراب خلاصه می‌شود؟

۳. محراب اغلب احاطه شده در آیات قرآنی به خط خوش است. می‌توان فریادش را شنید که برای وصول به حضرتش و عبور از «در» و «یکی شدن» جامعه مسلمین، راهی به جز عمل به آیات قرآن نیست.^(۱)

مَدْفَن

جای دفن کردن^(۲) کسی یا چیزی.^(۳) (رجوع کنید به: آرامگاه)

مُرَضَّع

مرضع یعنی منظم کننده و ترتیب دهنده،^(۴) آنچه در آن جواهر نشانده باشند، جواهرنشان.^(۵) نمونه ای از ضریح جواهرنشان که متعلق به دوره افشاریه است، در موزه مرکزی آستان قدس قرار دارد.

ص: ۴۷

-
- ۱۰۹- ۱. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۳، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».
 - ۱۱۰- ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۱۱۱- ۳. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۱۱۲- ۴. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۱۱۳- ۵. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

مرقد، جای زیارت کردن،[\(۱\) زیارتگاه، قبر، آرامگاه.](#)[\(۲\) \(رجوع کنید به: آرامگاه\)](#)

مسجد

مسجد به معنی محل سجده است و به مکانی مسجد می گویند که مسلمانان در آن، عبادات خوبیش و مهم ترین آن ها نماز را به جای می آورند.

از دیدگاه نمادگرایی، مسجد، نماد حضرت حق و پیشگاه ربویت است: حضرتی عظیم و عالی که بندۀ حقیر در حرکتی نمادین، در کمال فروتنی و خصوص، ناچیزی و حقارت خود را به سجده می افتد و در خاک می نشیند.

گویاترین کلامی که کیفیات روحانی و مادی این مکان عظیم را تجسمی لطیف می بخشد، حدیث حضرت صادق است.[\(۳\) ایشان در آداب ورود به مسجد می فرمایند:](#)

ص: ۴۸

۱۱۴. فرهنگ فارسی دهخدا.

۱۱۵. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۱۶. مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد؛ افق آینده؛ ج ۲، ص ۵۴۷، مقاله دکتر محمد علی آبادی، «تجسم معمارانه وحدت الگوهای رفتاری شریعت در کترت و گوناگونی فرم‌ها».

«هرگاه به در مسجد رسیدی، متوجه باش که در گاه پادشاهی عظیم را اراده کرده ای که بر بساط او جز پاکان قدم نمی نهند و همنشینی او برای کسی میسر نیست، مگر برای راست گویان و درست کاران. پس، هنگام ورود به پیشگاه باعظمت پادشاه، در چگونگی رفتار و گفتار مراقب باش و در برابر هیبت و جلال حضرتش خود را حفظ کن و متوجه باش که در صورت کوتاهی کردن و تخلف از ایفای وظایف و آداب و رفتار، در معرض خطر بزرگی قرار داری...[\(۱\)](#).

در حرم مطهر امام رضا آنچه قطعی است این است که دو مسجد وجود دارد: یکی مسجد بالاسر، متصل به بالاسر مبارک حضرت، بنانده در اوایل قرن پنجم هجری و دیگری مسجد گوهرشاد، ساخته شده در اوایل قرن نهم.

ص: ۴۹

۱۱۷-۱. مصباح الشریعه، باب ۱۲.

معانی مشهد از این قرار است: مقبره، تربت، قبر، روضه، محل شهادت،^(۱) مدفن شهید، محل حضور مردم، جای حاضر آمدن.^(۲) همان‌گونه که در تاریخ هم آمده است، امام رضا در روستایی به نام سناباد (نام قدیم مشهد) به شهادت رسیدند. از آنجاکه محل شهادت و مدفن حضرت در این محل بوده است، به مرور زمان، به مشهدالرضا و بعد از مدتی به مشهد معروف شد.

مَضْجَع

خوابگاه، قبر، آرامگاه.^(۳) (رجوع کنید به: آرامگاه)

مَقَام

مقام یعنی منزلت، مرتبه، درجه، اقامت کردن، توقف کردن، متزل کردن،^(۴) محل

ص: ۵۰

- ۱۱۸. فرهنگ فارسی دهخدا.
- ۱۱۹. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۱۲۰. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۱۲۱. فرهنگ فارسی دهخدا.

اقامت.^(۱) با آغاز حرکت و هجرت امام رضا از مدینه به سمت خراسان، حضرت برای استراحت یا اقامه نماز یا ایراد کلام، توقف هایی کردند. محبان و شیعیان حضرت، از سر تبرک و تقدس، قدمگاه ها و بنایی را در آن توقف گاه ها ساختند که برخی از آن ها به نام مقام امام معروف شد.

مقبره

محل دفن، عمارتی که روی قبر سازند.^(۲) (رجوع کنید به: آرامگاه)

مُقْرَنس

آنچه به شکل نرده بان و پله پله می سازند،^(۳) قطاربندی.^(۴) مقرنس گچ بری های برجسته ای است که طاق و اطراف آن، پایه پایه و دارای اصلاح است و آن را به فارسی، آهوپای گویند. همچنین، عمارتی است که آن را به صورت قُناس ساخته باشند و قُناس به معنی دماغه و بینی کوه است.

ص: ۵۱

-
- ۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۴. فرهنگ نامه واژگان معماری ستی.

یکی از عناصر تزئینی معماری که در زیباساختن بنا های ایرانی به خصوص مساجد و مقبره ها نقش مهمی دارد، مقرنس کاری است. مقرنس به آنچه به شکل نردهان و پله ساخته شده باشد، می گویند که مانند آویزه هایی قندیل مانند در زیر گنبد ها یا نیم گنبد های روی ایوان ها و در گاه ها، با آجر یا گچ و کاشی می سازند. همچنین، مقرنس به کوه هایی با رگه های افقی می گویند که خاک های زیرسنگ هایش خالی شده باشد.^(۱)

نمونه ای از مقرنس گچ، در سقف ایوان مقصورة مسجد گوهرشاد و مقرنس آینه در سقف رواق دارالزهد نمایان است.

مُقَعْد

فرورفته، گود، عمق دار.^(۲)

مَصْوَرَة

مقصوره به این معانی است: حجره کوچک،^(۳) خانه کوچک، سرای حصاردار، جای

ص: ۵۲

-
- ۱. ۱۲۶. فرهنگ فارسی دهخدا.
 - ۲. ۱۲۷. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
 - ۳. ۱۲۸. فرهنگ فارسی دهخدا.

مقصوره از نظر شکل، عبارت است از فضایی محصور و مربع شکل در درون مسجد و در مجاورت محراب. دیواره های آن ممکن است از مصالح بنا باشد؛ ولی مشبک های فلزی یا چوبی متداول تر است. کار کرد این دیواره ها این است که شخص درون مقصوره را از سایر نمازگزاران جدا سازد؛ ولی به او اجازه دیدن نماز و مشارکت در آن را بدهد. برای این جدایی می توان دلایل متعددی ارائه کرد: یکی از آن ها میل بی پرده به پیروی از رویه بیزانسی و جادادن امپراطور در اتفاقکی سلطنتی موسوم به کثیسما (Kathisma) و درنتیجه، تأکید بر رتبه والا و جدایی ضروری وی از دیگران است.

دلیل دیگر آن را می توان فراهم آوردن مکانی برای عبادت شخص حاکم ذکر کرد. علت سوم، به احتمال، ترس از سوءقصد به جان خلیفه بود.[\(۲\)](#) معاویه نخستین کس در اسلام بود که مقصوره ساخت. وی را زخمی زدند و او از آن جان به در برد؛ لذا برای محافظت خود

ص: ۵۳

۱۲۹-۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۳۰-۲. معماری اسلامی، ص ۴۹.

ریشه و خاستگاه مقصوره هرچه باشد، جای کمترین تردیدی در نوع کار کرد نمادین آن وجود ندارد. درواقع، مقصوره تجلیل به چشم آمدنی مقام و منزلت حاکم و لذا بخش جدایی ناپذیری از عنصر دنیوی مسجد جامع اسلامی و بیانگر ارتباط نزدیک آن با شکوه و تشریفات سلطنتی بود.

تاریخ بعدی مقصوره، حکایت از ضعیف و کم رنگ شدن این ارتباط دارد: به صورتی که این کلمه برای اشاره به بخشی از مسجد که برای ادای نماز های جماعت، در مقابل نماز فُرادا کنار گذاشته می شد، تغییر کاربردی داد و با چنین مفهومی، شکل آن دچار تغییری اساسی شد. از قرن یازدهم میلادی به بعد، به ویژه در شرق اسلامی، مقصوره ها به شکل گنبدخانه های بزرگی که در شبستان مسجد ترکیب شده بودند، رو به افزایش گذاشتند.[\(۲\)](#)

ص:[۵۴](#)

۱۳۱-۱. فرهنگ فارسی دهخدا.

۱۳۲-۲. معماری اسلامی، ص.[۵۰](#)

مناره در اصل، به معنی چراغ پایه است و جای اذان گفتن یا گلدهسته^(۱) و نیز محل نور و روشنایی.^(۲) در اصطلاح، بنایی است بلند و باریک که در کنار مساجد و بقعه های متبرک برای اذان گویی یا به عنوان میل راهنمای در کنار جاده ها، مساجد، کاروان سراهای، مدارس و دارالضیافه ها احداث می کردند. به علت روشن نمودن چراغ یا آتش بر فراز آن، برای راهنمایی در شب، به مناره (محل نور) موسوم شد.

اهمیت مناره ها و میل ها هنگامی بر همگان روشن می شود که قافله ای، خسته و کوفته و با نگرانی و تشویش، در کنار کوره راه ها و جاده ها، در دل کویر و صحاری سوزان، نگاهش در پی یافتن راهنمایی به این سو و آن سو می دود تا دل را به رسیدن به مقصد امیدوار سازد؛ یا هنگامی که عاشقان خداجوی را صدای مؤذن و آوای ملکوتی اسلام، هر نیمه شب و ظهر و شامگاه، از

ص: ۵۵

۱-۱۳۳. فرهنگ فارسی دهخدا.

۲-۱۳۴. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

فراز مناره های سربه فلک کشیده، همچون ندای آسمانی، به عبادت فرا می خواهد و آنان را از بستر گرم و آسودگی تَن یا کار روزانه، به مساجد می کشانند تا بدان ها آسودگی روح و روان بخشد. این امر نشان می دهد که این پیران پای درخاک چه رسالت مهمی بر دوش دارند.^(۱)

مناره عنصر دعوت کننده، نشانه عروج و عضو مسلط بر کالبد شهر است. مناره یادآور جملات اذان است که خود، نشانه منحصر به فرد اسلام است؛ درواقع، هم نمادی بصری است، هم متذکری شنیداری و هم سمبولی کالبدی از حرکت، عروج و اشاره به آسمان. مناره را می توان نماد اساسی ترین حالت نمازگزار، یعنی قیام، نامید.^(۲)

در حرم مطهر امام رضا دوازده مناره وجود دارد که قدیمی ترین آن در صحن انقلاب، در مجاورت گبید طلاست و بلندترین آن، در ایوان جنوبی صحن جامع رضوی.

منبت کاری

هنر درج نقوشی بر جسته، به شکل گل و گیاه و...، روی چوب.^(۳)

ص: ۵۶

-
- ۱- ۱۳۵. معماری ایران دوره اسلامی، ص ۳۲۲.
 - ۲- ۱۳۶. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۲، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».
 - ۳- ۱۳۷. فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.

موزه مکانی است که مجموعه بزرگی از آثار باستانی و صنعتی و چیزهای گران بها را در آن به معرض نمایش می‌گذارند و هرمندان از آن استفاده می‌کنند.^(۱) در موزه‌ها، تاریخ و گذشتہ انسان‌ها و حیوانات و اشیا به تصویر کشیده شده است. زائران و عاشقان امام رضا و همچنین امرا، سلاطین و سرداران مؤمن، در گذشته‌های دور، همواره هدایا و نذرراتی به بارگاه مقدس حضرت تقديم می‌کردند. موزه‌های آستان قدس رضوی، نزدیک به یازده گنجینه تخصصی در خود جای داده است: گنجینه قرآن و نفایس خطی، گنجینه هدایای مقام معظم رهبری، گنجینه تمبر و اسکناس، گنجینه تاریخ مشهد، گنجینه سکه و مdal، گنجینه صدف و حلزون و نرم تنان دریایی، گنجینه نجوم و ساعت، گنجینه سلاح، گنجینه هنر‌های تجسمی، گنجینه ظروف چینی و گنجینه فرش.^(۲)

ص:۵۷

۱-۱۳۸. فرهنگ فارسی دهخدا.

۲-۱۳۹. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۴۳.

سامان دهنده و نظم دهنده و ترتیب دهنده، ناظم است.^(۱) در اصطلاح آستان قدس، ناظم کسی است که مسئول سامان دادن و هماهنگ کردن خدام، برای انجام دادن وظایف محول شده است. ناظم را سرکشیک هم می‌گویند.

نقاره

نقاره در لغت به معنی نوبت است.^(۲) نیز، به معنی دو طبل کوچک متصل به هم است: یکی بزرگ تر که صدایش بَم تراست و یکی کوچک تر با صدای زیرتر.^(۳)

نقاره خانه

محلى واقع در بلندی که از آن هر صبح، قبل از طلوع آفتاب و هر شام، قبل از غروب خورشید، دهل و کوس و کرنا و نقاره و... می‌نوازند.^(۴) و پایان یافتن وقت شرعی را برای زائران

ص: ۵۸

- ۱. ۱۴۰. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۲. ۱۴۱. فرهنگ فارسی دهخدا.
- ۳. ۱۴۲. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- ۴. ۱۴۳. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

اعلام می کنند. نقاره خانه در بالای ایوان شرقی صحن انقلاب واقع است.

هشت

محوطه ای به شکل کثیرالا ضلاع (در اصل هشت ضلعی) یا مدور که بین کوچه و خیابان و در ورودی به حیاط می ساختند و در دو سوی آن، سکوها و نیمکت هایی برای نشستن افراد می گذاشتند.^(۱)

یساول

یساول در لغت یعنی جلودار و پیش قراول^(۲) و در اصطلاح، به خدماتی گویند که در ورودی صحن ها حضور دارند و نگهبان در هستند و معمولاً عصایی نقره کوب به دست دارند. (رجوع کنید به: دربانان)

ص: ۵۹

۱۴۴- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۴۵- فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

- (۱) فرهنگ فارسی دهخدا.
- (۲) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- (۳) فرهنگ فارسی دهخدا.
- (۴) فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۲۰۴.
- (۵) فرهنگ فارسی دهخدا.
- (۶) فرهنگ فارسی دهخدا.
- (۷) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
- (۸) راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.
- (۹) فرهنگ فارسی دهخدا.
- (۱۰) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- (۱۱) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.
- (۱۲) فرهنگ نمادها، ج ۱، ص ۱۸۳.
- (۱۳) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.
- (۱۴) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۲۷۵، مقاله محمد‌هادی عرفان، «سلسله مطالعاتی پیرامون معماری مسجد».
- (۱۵) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.
- (۱۶) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- (۱۷) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۲۸۲، مقاله محمد‌هادی عرفان، «سلسله مطالعاتی پیرامون معماری مسجد».
- (۱۸) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.
- (۱۹) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.
- (۲۰) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۲۱) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۲۲) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۲۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۲۴) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۲۵) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۲۶) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۲۷) راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

(۲۸) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۲۹) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۳۰) زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا، ص ۱۹۰.

(۳۱) معارف رضویه، ص ۲۱۸.

(۳۲) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۳۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۳۴) فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۱۰.

(۳۵) راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

(۳۶) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۳۷) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۳۸) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۳۹) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.

(۴۰) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۴۱) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.

(۴۲) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۴۳) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۴۴) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۴۵) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۴۶) راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

(۴۷) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۴۸) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۴۹) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.

(۵۰) راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.

(۵۱) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۵۲) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۵۳) ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۷۵.

(۵۴) امالی شیخ صدوق، مجلس پانزدهم، ص ۶۳.

(۵۵) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۵۶) فرهنگ نمادها، ج ۳، ص ۵۰۵.

(۵۷) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۵۸) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۵۹) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۶۰) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

ص: ۶۱

(۶۱) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۶۲) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۶۳) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۱، ص ۱۲۳، مقاله مهندس سید بهشید حسینی، «چیستی شناسی نظام شکل».

(۶۴) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۶۵) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۶۶) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۶۷) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۶۸) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۶۹) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۷۰) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۷۱) لسان العرب، ج ۲، ص ۵۲۶، ماده ضرح.

(۷۲) در ضيافت ضريح، ص ۱۶.

(۷۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۷۴) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۷۵) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۷۶) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.

(۷۷) راهنما یا تاریخ آستان قدس رضوی.

(۷۸) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۷۹) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۸۰) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۸۱) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۸۲) احیای هنرهای ازیادرفت، ص ۳.

(۸۳) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۸۴) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۸۵) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.

(۸۶) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.

(۸۷) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۸۸) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.

(۸۹) فرهنگ مصوّر اصطلاحات هنر ایران.

(۹۰) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۹۱) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۹۲) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد:

ص: ۶۲

گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۴، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».

(۹۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۹۴) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۹۵) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۹۶) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۶۰.

(۹۷) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۹۸) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۹۹) احیای هنرهای ازیادرفت، ص ۱۴۱.

(۱۰۰) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۰۱) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۰۲) مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد؛ افق آینده؛ ج ۲، ص ۴۴۵، مقاله حسن ستاری ساربانقلی، «تجلى عرفان، نور و رنگ در معماری مساجد».

(۱۰۳) فرهنگ نمادها، ج ۴، ص ۷۵۳.

(۱۰۴) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۰۵) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۰۶) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۰۷) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۰۸) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۲۶۸، مقاله رحیم نوبهار، معماری مسجد از دیدگاه متون دینی.

(۱۰۹) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۳، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».

(۱۱۰) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۱۱) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۱۲) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۱۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۱۴) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۱۵) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۱۶) مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد؛ افق آینده؛ ج ۲، ص ۵۴۷، مقاله دکتر محمد علی آبادی، «تجسم معمارانه وحدت الگوهای رفتاری شریعت در

ص: ۶۳

کثرت و گوناگونی فرم‌ها».

(۱۱۷) مصباح الشریعه، باب ۱۲.

(۱۱۸) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۱۹) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۰) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۱) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۲۲) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۳) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۴) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۵) فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی.

(۱۲۶) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۲۷) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۲۸) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۲۹) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۳۰) معماری اسلامی، ص ۴۹.

(۱۳۱) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۳۲) معماری اسلامی، ص ۵۰.

(۱۳۳) فرهنگ فارسي دهخدا.

(۱۳۴) فرهنگ لغت فارسي دکتر محمد معین.

(۱۳۵) معماری ایران دوره اسلامی، ص ۳۲۲.

(۱۳۶) مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده؛ ج ۲، ص ۱۳۲، مقاله دکتر محمد نقی زاده، «مسجد کالبد مسلط بر مجتمع اسلامی».

(۱۳۷) فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران.

(۱۳۸) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۳۹) راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۴۳.

(۱۴۰) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۴۱) فرهنگ فارسی دهخدا.

(۱۴۲) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۴۳) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۴۴) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

(۱۴۵) فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

ص: ۶۴

۱. مفید، حسین و مهناز رئیس زاده، احیای هنر های ازیادرفته: مبانی معماری سنتی در ایران، به روایت استاد حسین لوزاده، چ^۲، تهران: مولا، تهران، ۱۳۸۴.
۲. دیلمی، شیخ حسن، ارشاد القلوب الی الصواب، ترجمه سید عباس طباطبایی، قم: شریف رضی، چ^۱، ۱۴۱۲.
۳. شیخ صدوق، امالی، ترجمه محمد باقر کمره‌ای، چ^۵، بیروت، ۱۴۰۰.
۴. شمس، صادق، جلوه هایی از هنر معماری ایران زمین، تهران: علم و دانش و نوآوران دانشگاه پارسه، ۱۳۸۸.
۵. بنی هاشمی، محمد و سعید مقدس، در ضیافت ضریح: پژوهشی درباره زیارت اهل بیت، تهران: منیر، تهران، ۱۳۸۵.
۶. راهنمای جامع اماکن متبرکه حرم مطهر حضرت رضا، روابط عمومی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷.
۷. مؤتمن، علی، راهنمای تاریخ آستان قدس رضوی.
۸. عmadزاده، حسین، زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا، چ^۲، تهران: محمد.
۹. شوالیه، ژان و آلن گربران، فرهنگ نمادها: اساطیر، رؤیاه، رسوم و...، ج^۱ و ^۳ و ^۴، ترجمه و تحقیق: سودابه فضایلی، تهران: جیحون، ۱۳۸۵.
۱۰. فرهنگ لغت فارسی دهخدا.
۱۱. فرهنگ لغت فارسی دکتر محمد معین.

۱۲. ریاضی، محمدرضا، فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران، تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۵.
۱۳. مهدی زاده، مهدی، فرهنگ نامه واژگان معماری سنتی و کاربرد آن در زبان و ادبیات فارسی، مشهد: سخن گستر، چ ۱، ۱۳۸۴.
۱۴. مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد: افق آینده، تهران: دانشگاه هنر، ۱۳۸۰.
۱۵. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده، ج ۱ و ۲، تهران: دانشگاه هنر، ۱۳۷۸.
۱۶. مظفری معارف، حسن، معارف رضویه.
۱۷. هیلن براند، رابرت، معماری اسلامی؛ شکل، کارکرد و معنی، ترجمه دکتر باقر آیت الله زاده شیرازی، تهران: روزنه، ۱۳۸۰.
۱۸. کیانی، محمدیوسف، معماری ایران؛ دوره اسلامی، چ ۵، تهران: سمت، ۱۳۸۶.

ضمان

تصوير

□

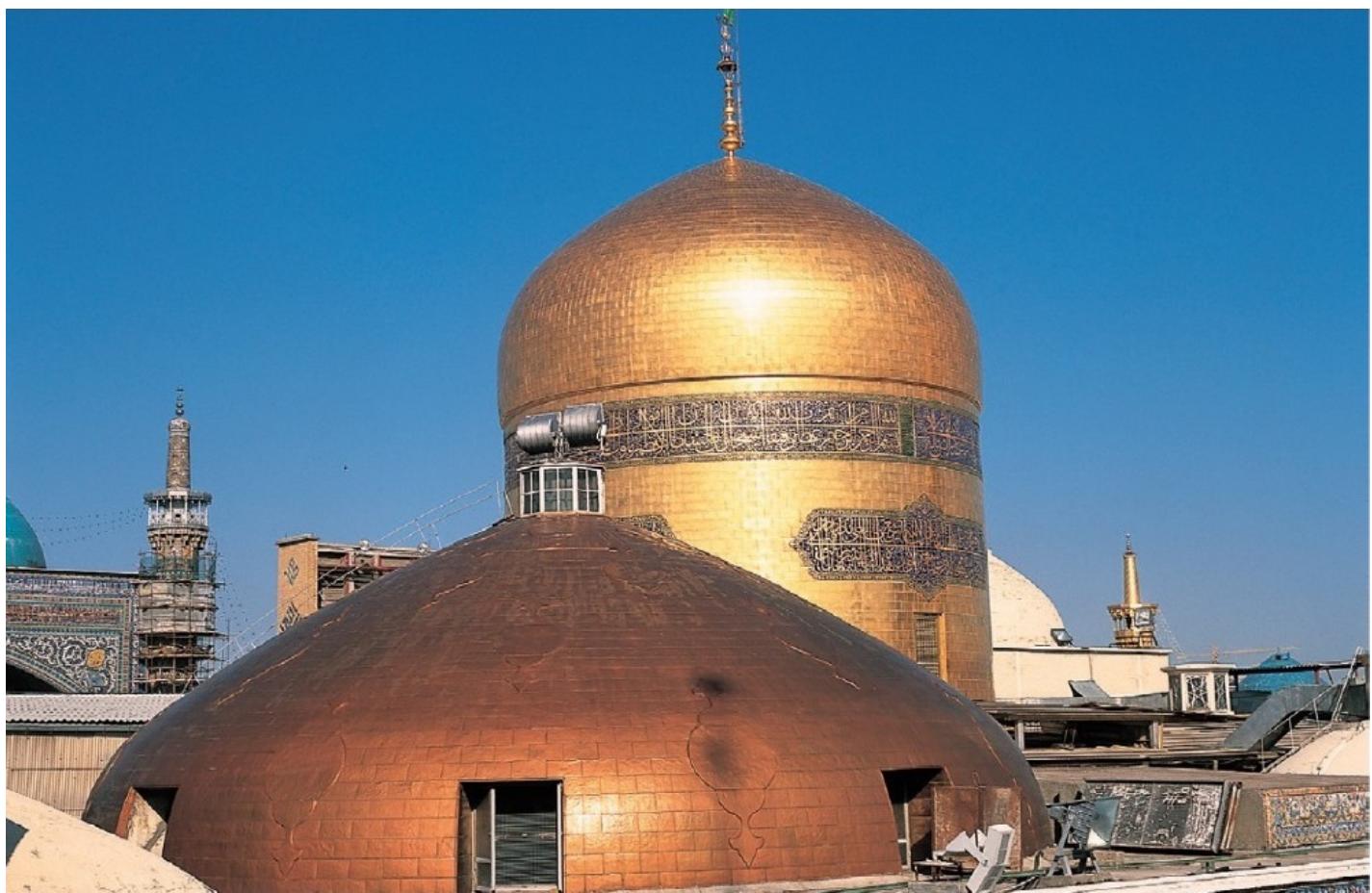
ص: ٦٧

ص: ۷۳

ص: ٧٤

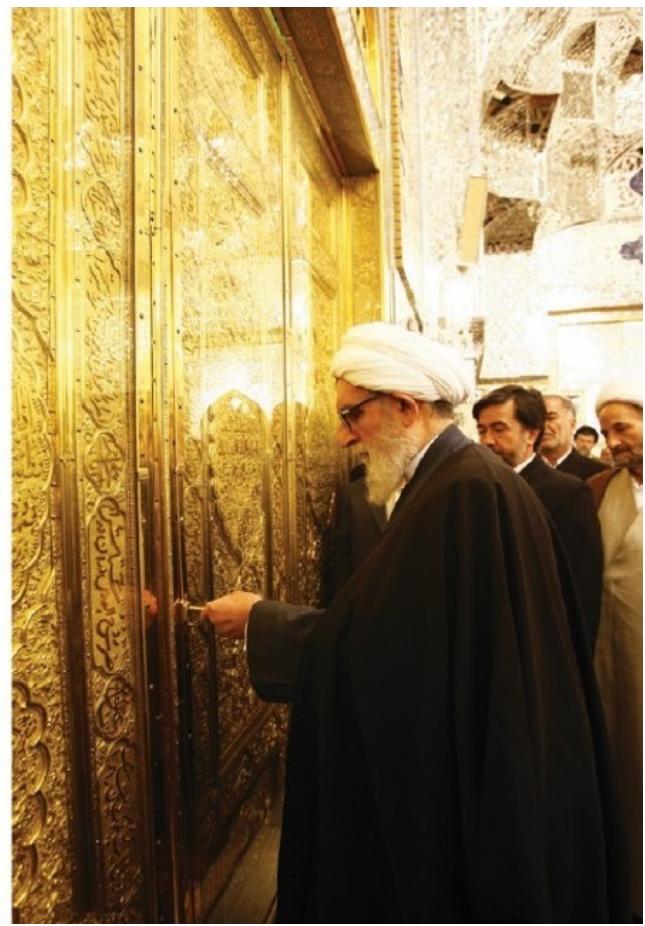
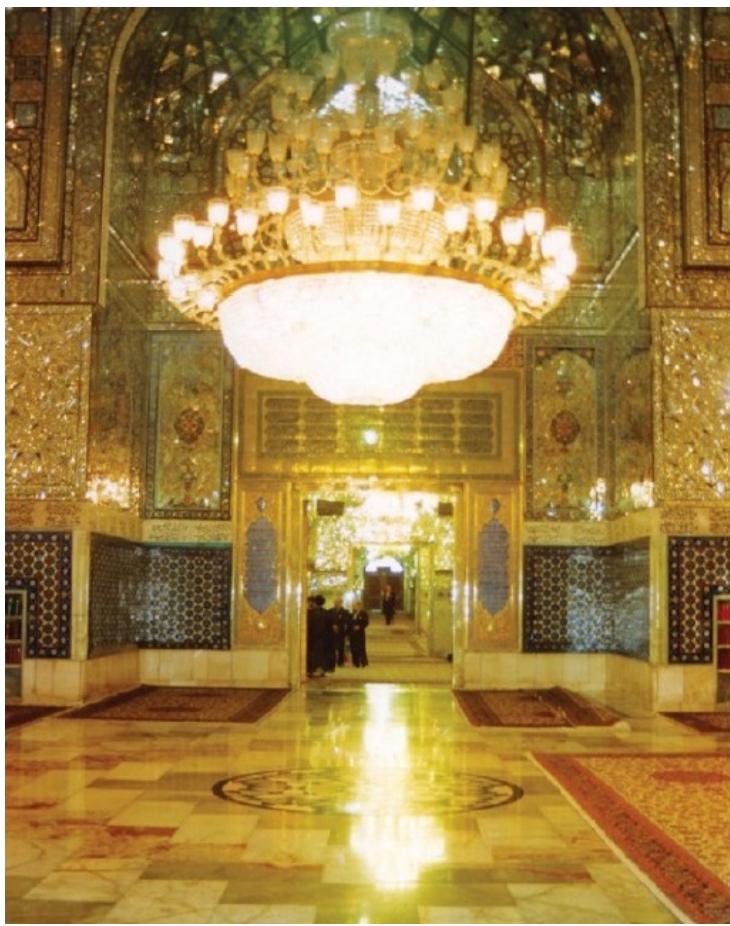

ص: ۷۵

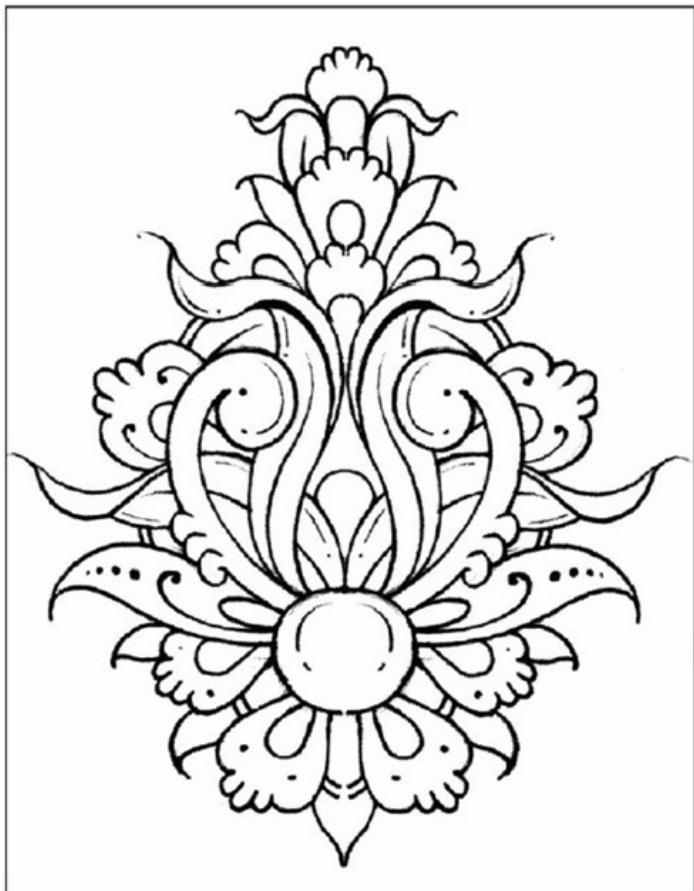

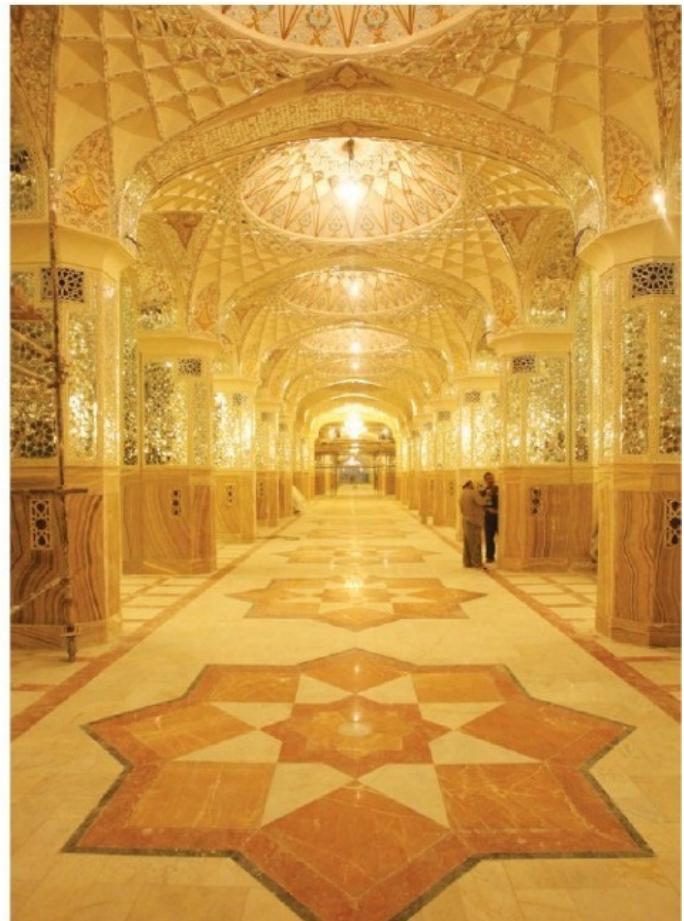
ص:۸۰

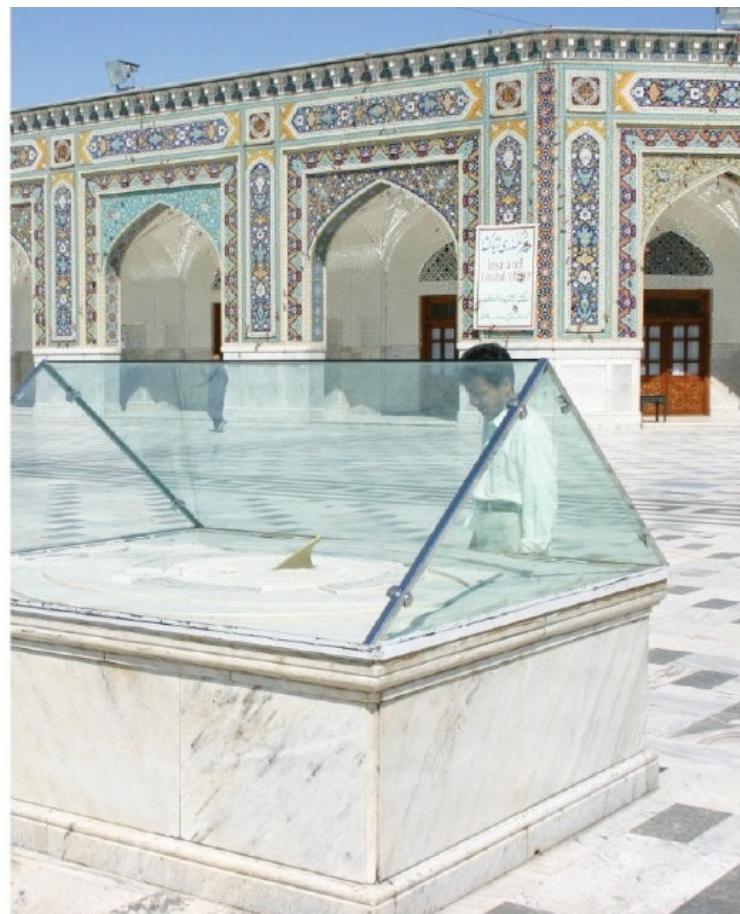

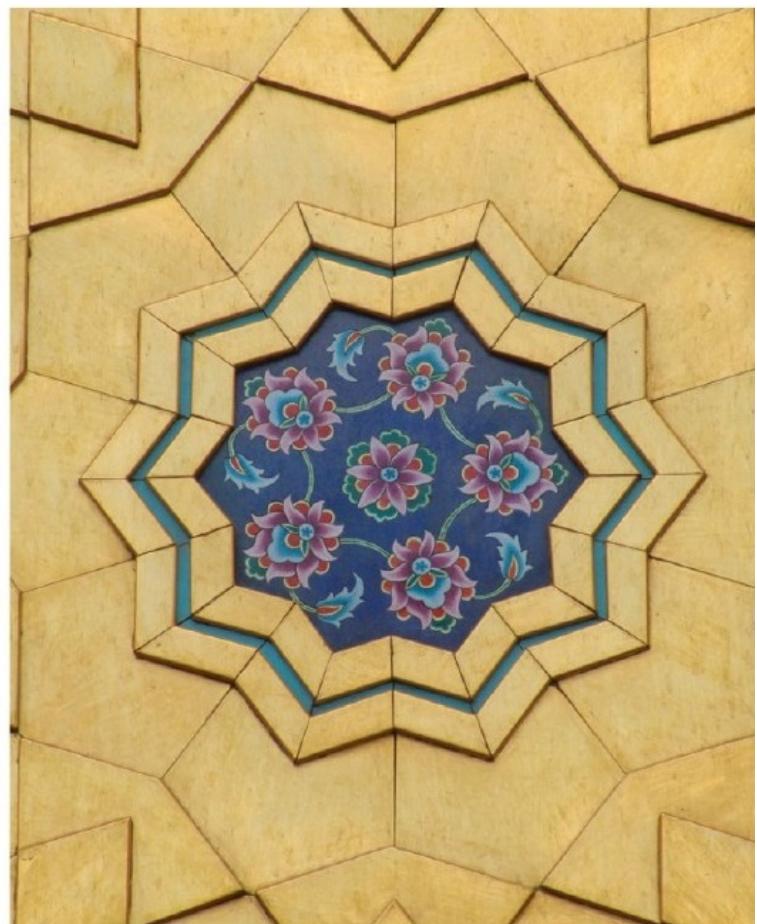
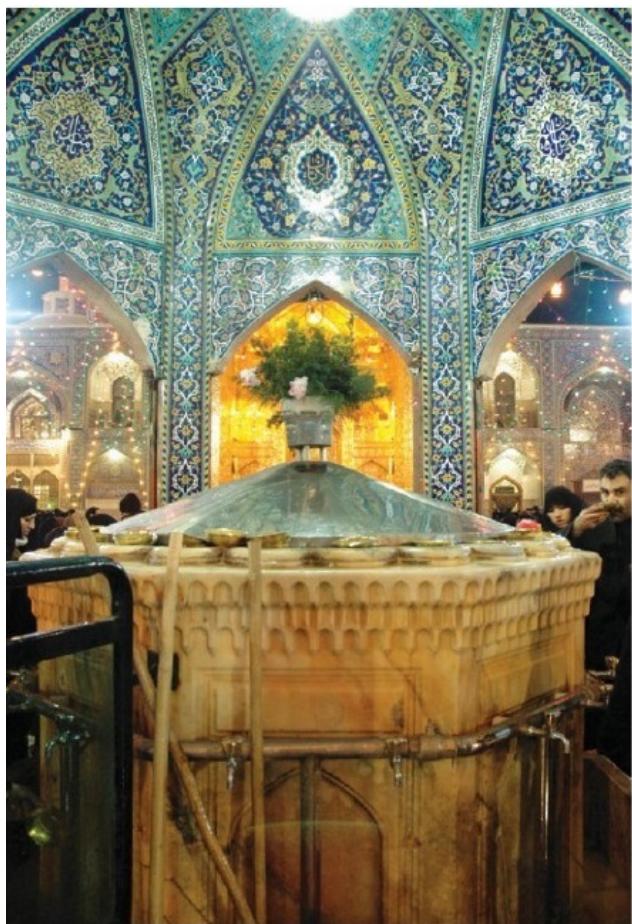

ص:۸۷

ص: ۸۹

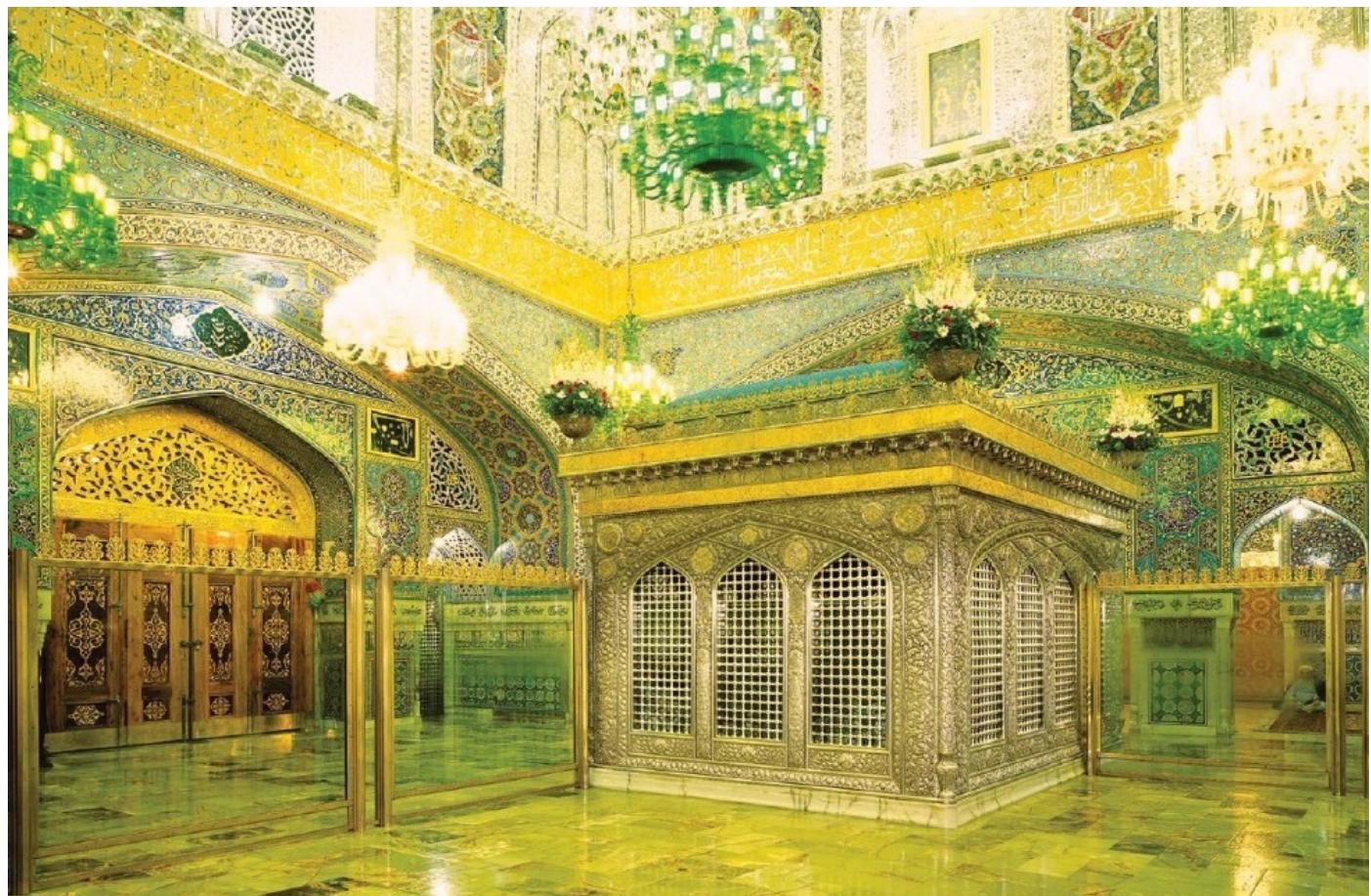

ص: ٩٠

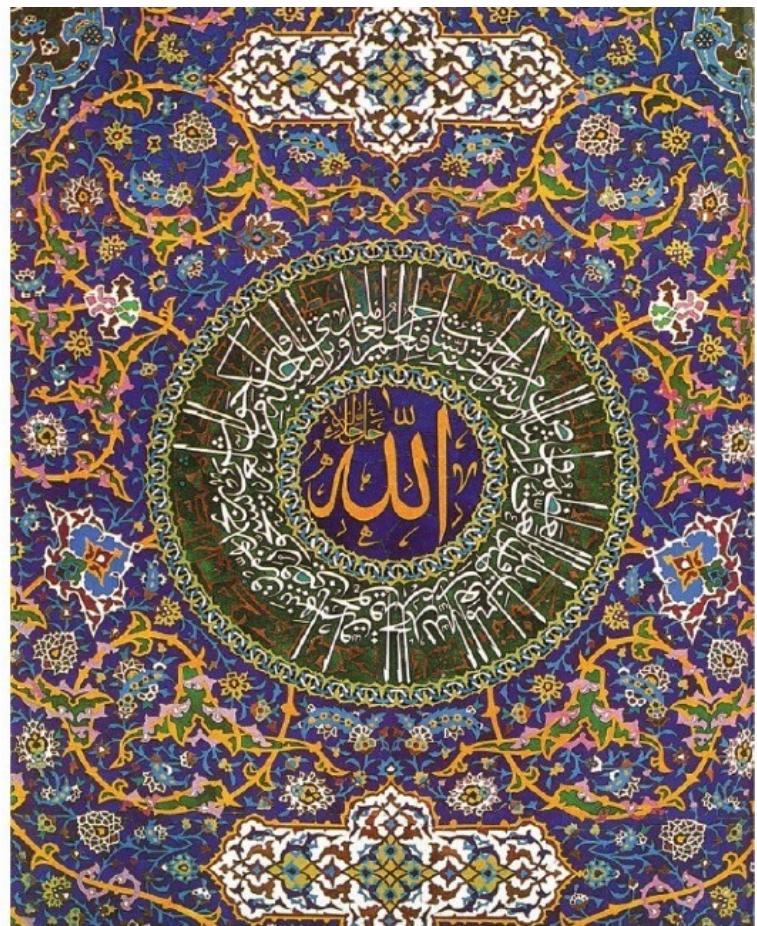
ص: ٩٢

ص: ۹۳

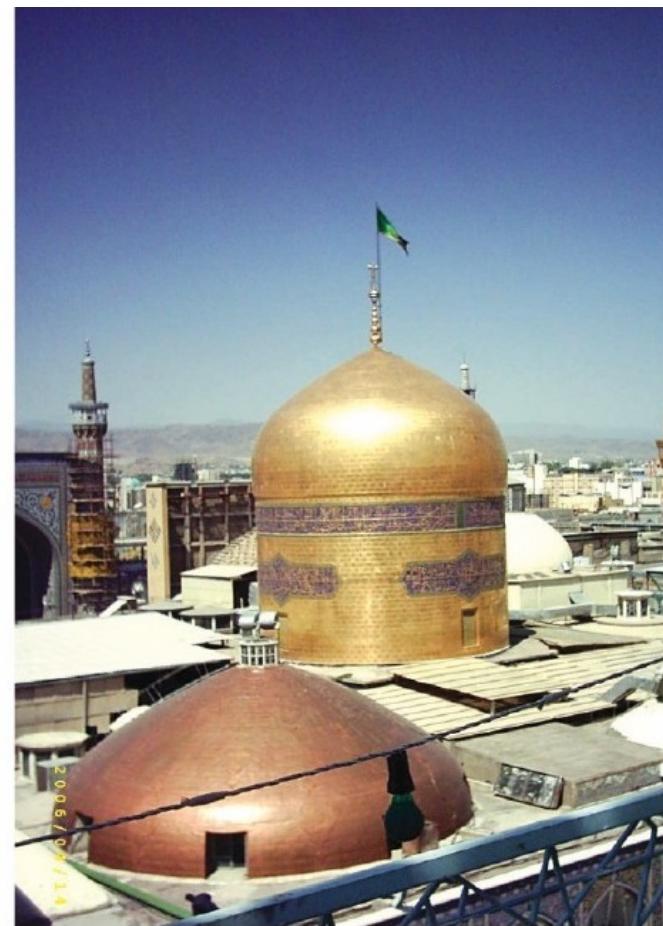

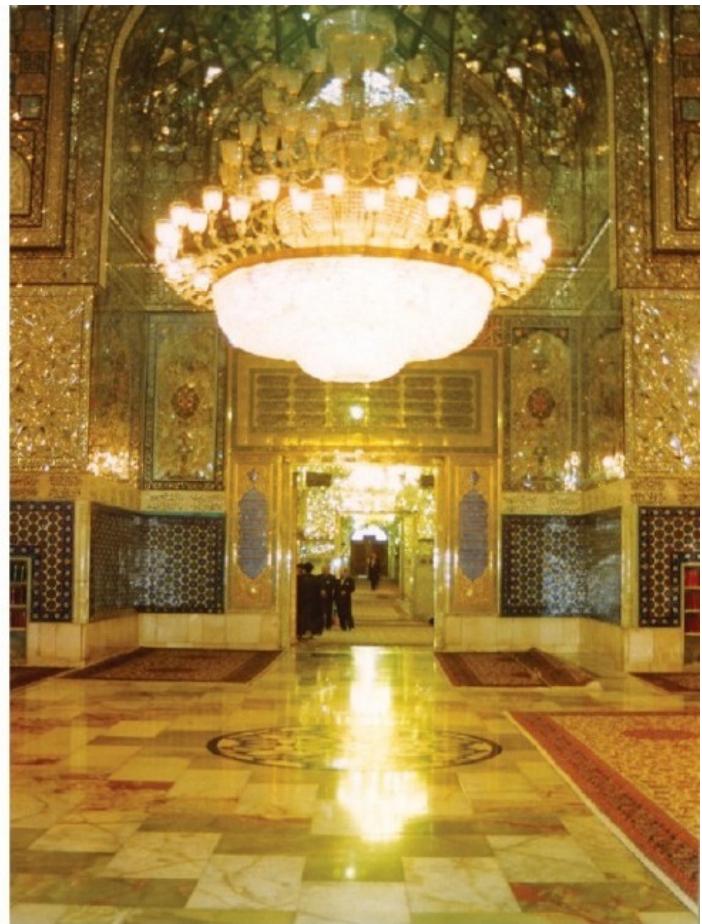
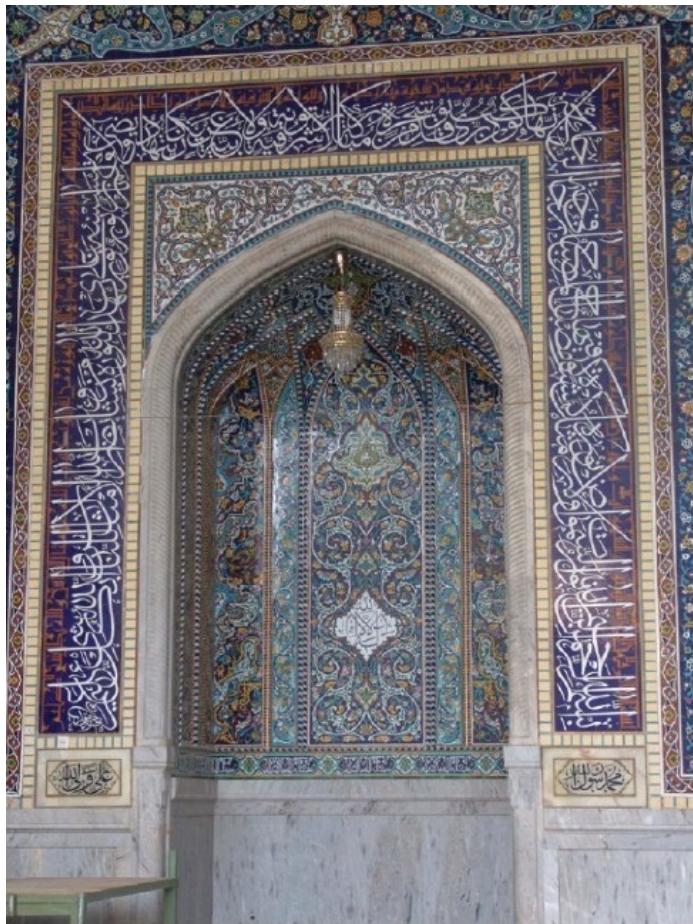

ص: ۹۸

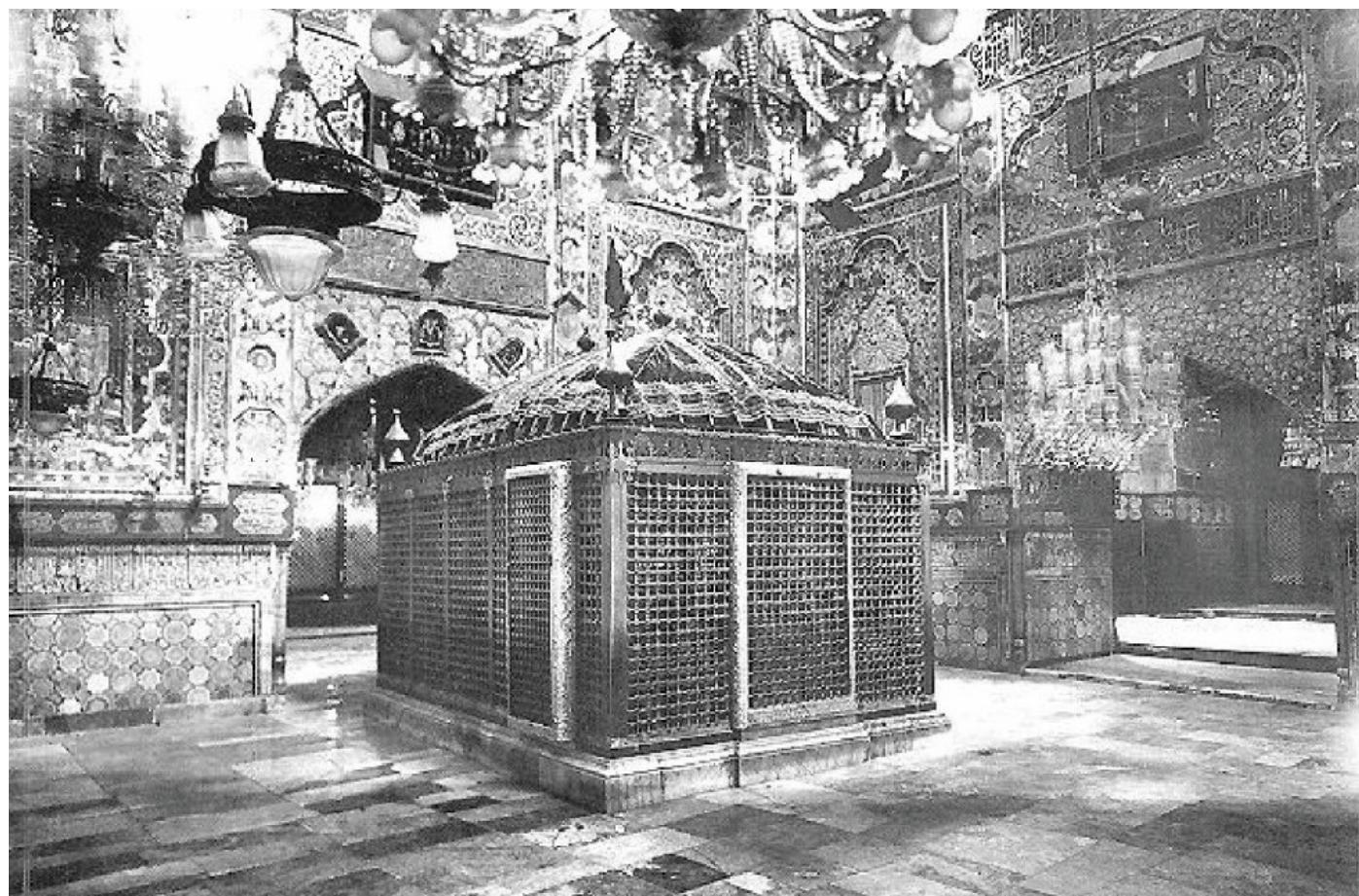

ص: ۹۹

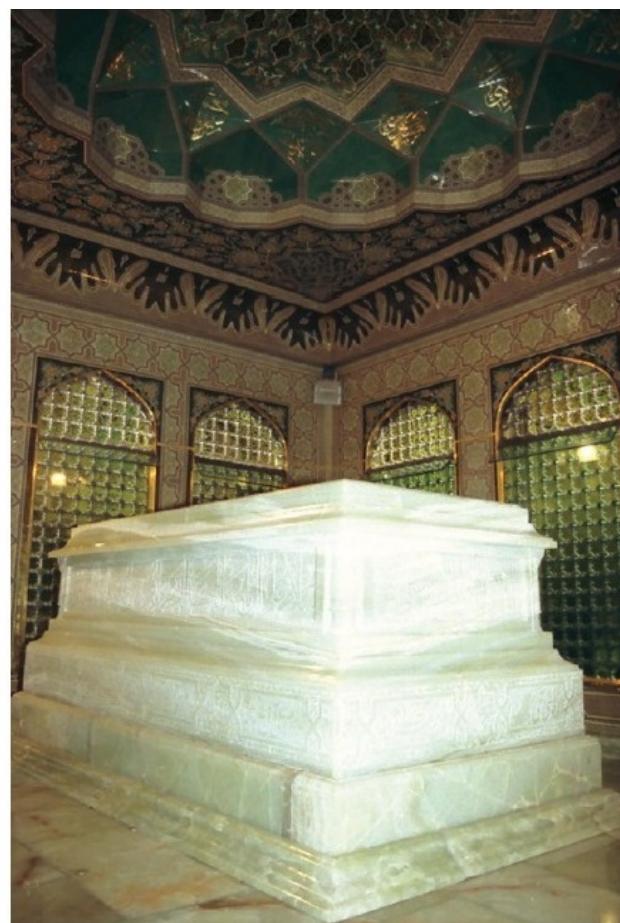
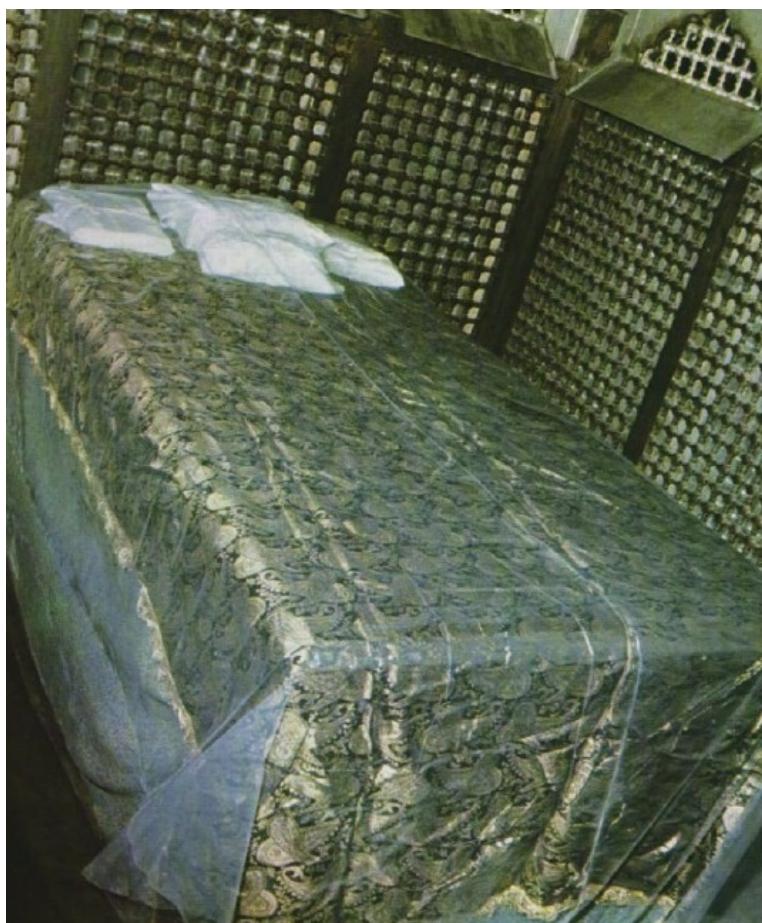
ص: ١٠١

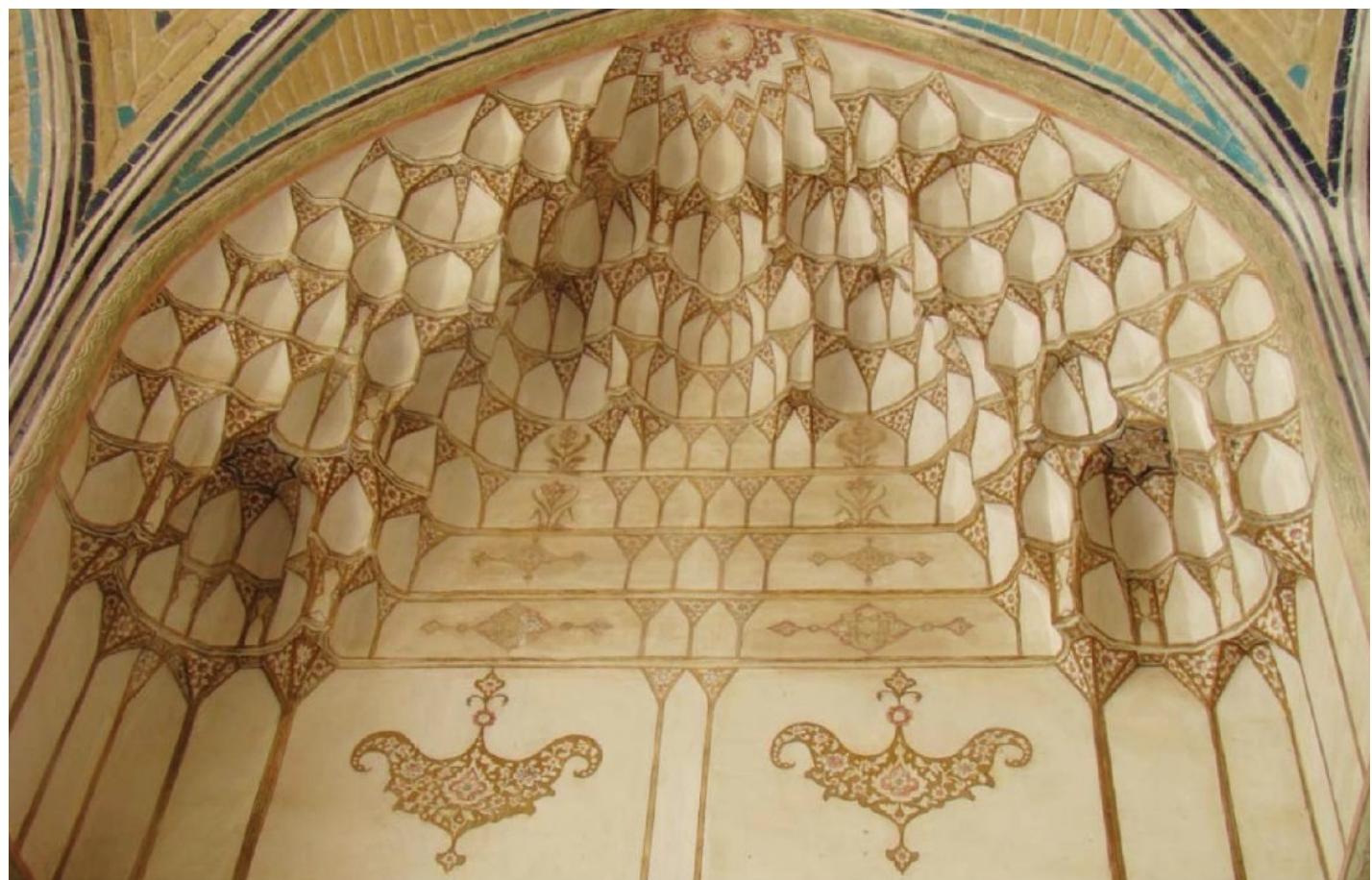
ص: ۱۰۲

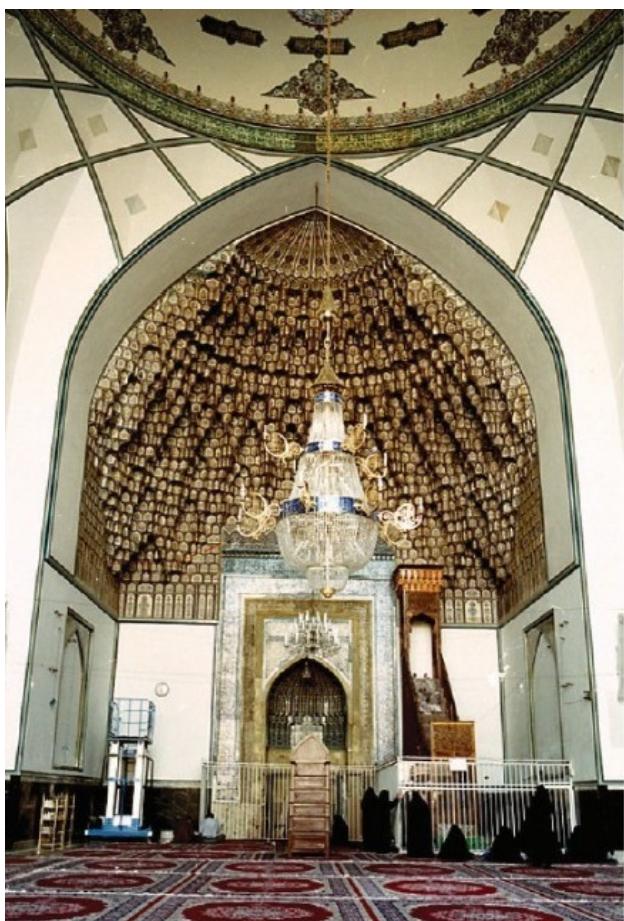
ص: ۱۰۳

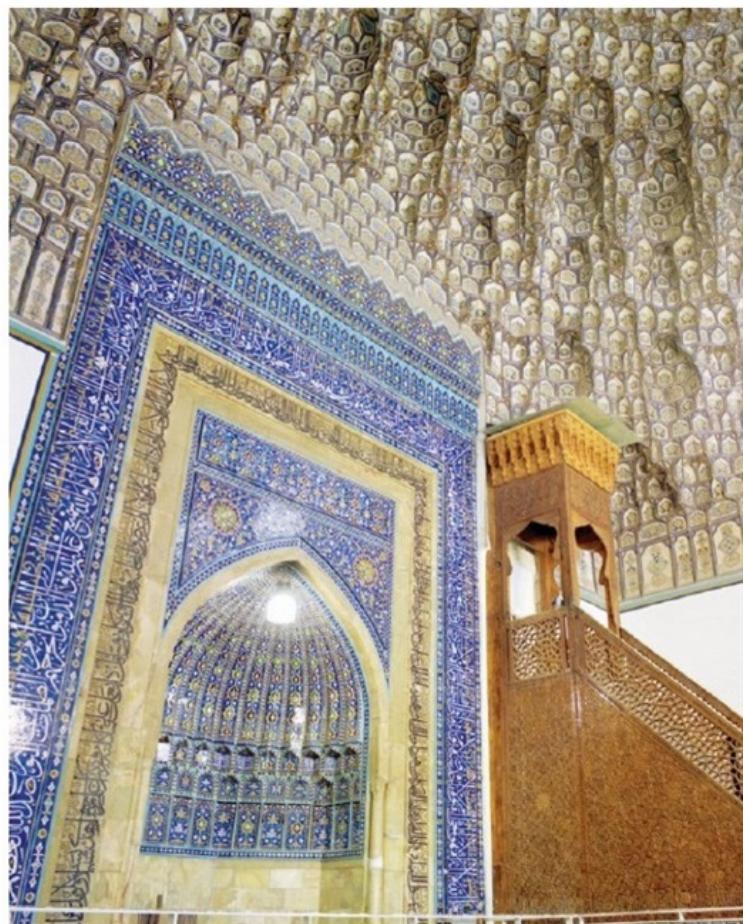
ص: ١٠٤

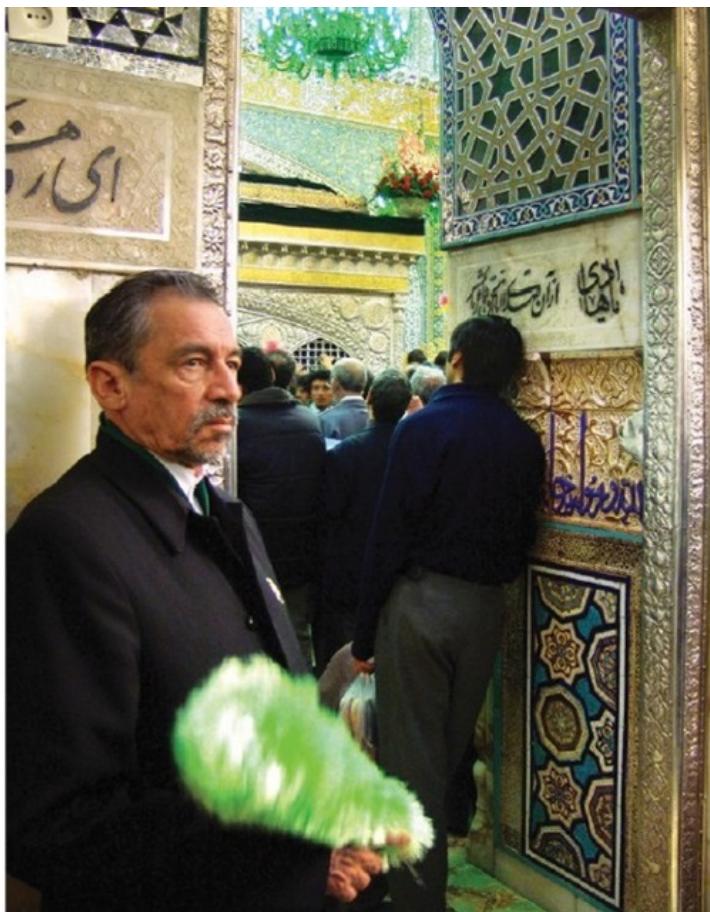

ص:۱۰۵

ص: ۱۰۶

ص:۱۰۸

ص:۱۰۹

نسخه‌دیجیتالی رهنما

مرکز پخش؛ مشهد مقدس، نیش ورودی باب الجواد علیه السلام
فروشگاه عرضه محصولات رضوی
تلفن: ۰۵۱۱-۲۲۸۵۲۰۴.

بسمه تعالیٰ

هَلْ يَشْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سورة زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ ه.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسريع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتواهای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری
۴. صرفاً ارائه محتواهای علمی
۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده‌ی نویسنده‌ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزو و ماهنامه
 ۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی
 ۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و ...
 ۴. تولید اینیشن، بازی های رایانه ای و ...
 ۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com
 ۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ...
 ۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی
 ۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...
 ۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)
 ۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)
 ۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و ... در ۸ فرمت جهانی:
JAVA.۱
ANDROID.۲
EPUB.۳
CHM.۴
PDF.۵
HTML.۶
CHM.۷
GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقليد و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعة و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

